

Tussen Vecht en Eem

Tijdschrift voor regionale geschiedenis

uitgeverij van wijland

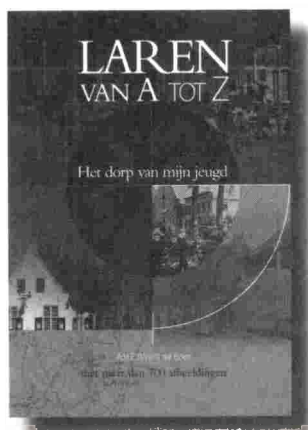
Postbus 111
1250 AC Laren NH
Tel. 035 - 538 2534
Fax 035 - 538 3738

Laren van A tot Z

Het dorp van mijn jeugd

A.H.F. (Wiet) de Boer behandelt in zijn nieuwe boek 'LAREN van A tot Z' de historie van het dorp Laren in alfabetische volgorde. De onderwerpen zijn van een grote verscheidenheid, soms groot en dan weer klein.

Dit boek geeft een totaalbeeld van Laren, met meer dan 700 prentbriefkaarten en foto's waarvan de meeste nog nooit in boekvorm zijn gepubliceerd. U krijgt een duidelijk beeld hoe anders Laren er vroeger heeft uitgezien. Hoe Laarders woonden, werkten, winkelden en vertier zochten in hun mooie dorp. Dit kijk- en leesboek mag in uw boekenkast niet ontbreken.

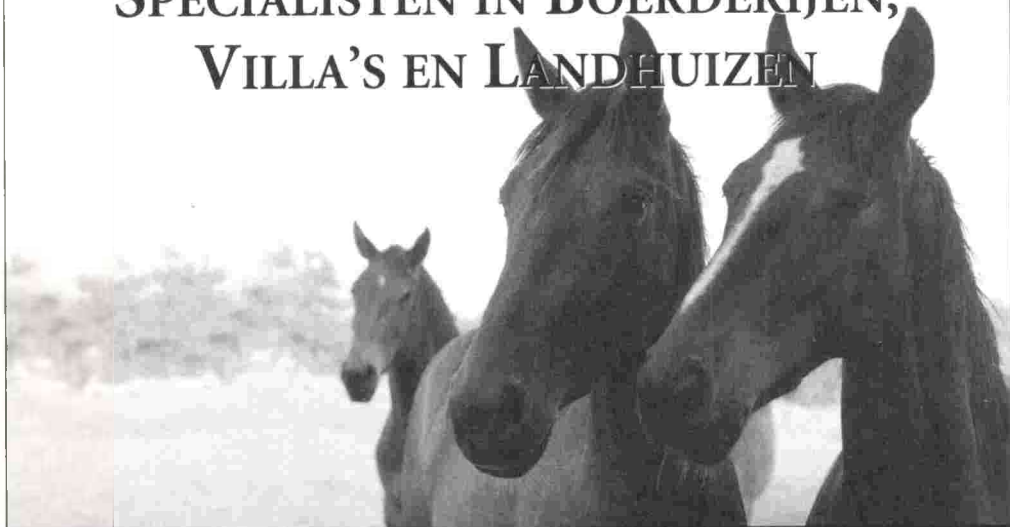

Formaat: 23 x 32 cm
Omvang: 152 pagina's
ISBN: 90 77285 08-3

Prijs: € 29,95 incl BTW

Voor meer informatie en bestellingen www.uitgeverijvanwijland.nl

SPECIALISTEN IN BOERDERIJEN, VILLA'S EN LANDHUIZEN

DRIEKLOMP
MAKELAARS EN RENTMEESTERS

Voor het meest complete overzicht van ons exclusieve aanbod: www.drieklomp.nl.

WAKKERENDIJK 178A • 3755 DH EEMNES • TEL. (035) 539 44 70

Voorthuizen (0342) 47 40 00 • Nunspeet (0341) 27 83 83 • Zeist (030) 692 07 14

TVE 23e jrg. nr. 4, december 2005

Tussen Vecht en Eem

Tijdschrift voor regionale geschiedenis

Uitgegeven door de Stichting Tussen Vecht en Eem

Redactioneel

Dit nummer staat onbedoeld in het teken van historische correcties. In een knap opgebouwd betoog, gehouden tijdens de lustrumviering van TVE, neemt Piet Leupen de toehoorders mee naar de clou van het mysterie rond de naam 'Franse Kamp'.

Jan Albert Bakker analyseert een aantal tekeningen uit de achttiende en negentiende eeuw en constateert, dat de Steen voor het Rechthuis te Lage Vuursche al in 1781 op de huidige plaats lag. Maar hoe is die daar gekomen?

Ruud Gortzak vertelt hoe de zeventigjarige Vereniging 'De Vrienden van het Gooi' zich sterk heeft gemaakt voor het behoud van het karakter van het Gooi en zich momenteel richt op de toekomst tot 2020. In een ander artikel beschrijft hij de suggesties tijdens de Open Dag van TVE in het Vestingmuseum in Naarden om de historische betekenis van vesting en museum te vergroten. In een 'erratum' herstelt de redactie de fouten in de weergave van het artikel over Menno van Coehoorn in het vorige nummer van TVE.

In de provincie Utrecht is het indrukwekkende boek *Tastbare Tijd* verschenen dat de landschappelijke cultuurhistorie in kaart brengt. Jaap Groeneveld schrijft er waardevol over, maar vindt ook fouten bij de interpretatie van kaarten op de grens van het Gooi en Utrecht.

Eva Schild-Schofaerts

Inhoud

Piet Leupen De raadselen van de Franse Kamp	211
Jan Albert Bakker De Steen en het Rechthuis van Lage Vuurse	221
Ruud Gortzak Vereniging Vrienden van het Gooi zeventig jaar en nog springlevend	232
Jaap Groeneveld Tastbare Tijd – Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht	235
Ruud Gortzak De historische betekenis van Naarden De Open Dag van TVE	240
Boekbesprekingen	
Het Boombergpark te Hilversum	243
Buitengewoon Bussum,	244
Religieus erfgoed Bussum	245
De eerste jaren van de scoutinggroep Athabaskan te Hilversum (1946-1960)	246
Erratum	248
De vesting Naarden in het licht van de ideeën van Menno van Coehoorn	
Eva Schild-Schofaerts Activiteitenagenda	249
TVE Jaarverslag 2004	253
Colofon	256

Illustratie voorpagina (inzet): *Gezicht op rechthuis, Steen en Dorpsstraat van Lage Vuursche door Jacob Cats tussen 1781 en 1799 (foto Nienhuis-Sotheby's)*

Titelpagina: *Uithangbord van de camping De Franse Kamp te Bussum (uit: Het Gooi leeft)*

Illustratie achterpagina (inzet): *Kopie uit 1917 van de kaart met betrekking tot de grenskwestie tussen de Gooiers en die van het Oostveen (Maartensdijk) omstreeks 1539, met het zuiden boven (Het Utrechts Archief). Het origineel bevindt zich in het Nationaal Archief (VTH 2579).*

Het tijdschrift *Tussen Vecht en Eem* is een uitgave van de Stichting Tussen Vecht en Eem en verschijnt vier maal per jaar.

Redactieadres Huizerweg 9, 1401 CD Bussum – 035-6918978 – e-mail: redactie@tussenvechteneem.nl

Uitgever Stichting Tussen Vecht en Eem

Opmaak Hans van Gelder en Joop Smids, Eemnes

Druk Drukkerij Van Wijland, Laren (NH)

©TVE 2005. Gedeeltelijk overnemen van artikelen is slechts toegestaan met uitdrukkelijke bronvermelding. Geheel overnemen kan alleen na schriftelijke toestemming van het redactiesecretariaat. ISSN 0169-9334

De raadselen van de Franse Kamp

Een Gooise wandeling door de nationale herinnering ¹

Piet Leupen

Een van de belangrijkste doelstellingen van onze jubilerende stichting is niet alleen het stimuleren en beoefenen van de lokale geschiedenis, maar ook om die lokale geschiedenis een plaats te geven in een grotere context, regionaal en zo mogelijk zelfs in een nog wijder verband. Want al is het niet altijd direct zichtbaar, er bestaat steeds wel een relatie tussen wat er gebeurt in Loosdrecht of Huizen en elders, in de grote wereld. Zelfs zijn veel van wat hier op kleine schaal gebeurde en gebeurt, directe repercussies van bredere, algemene gebeurtenissen. Vandaar dat het bestuur van TVE besloot om een werkgroep regionale geschiedenis in te stellen. Maar natuurlijk is die relatie er niet altijd voor de volle honderd procent, ieder lokaal evenement is weer een geheel eigen vertaling van de algemene stromingen en tendensen.

Lieux de memoire

Zelf probeer ik, als ik er de kans toe zie, af en toe die relatie tussen de grote, zeg maar algemene geschiedenis en de lokale geschiedenis van het Gooi te leggen. Het artikel over Jeruzalem in het Gooi, verschenen in dit tijdschrift², is daar zo'n voorbeeld van. Wat ik u nu ga vertellen behoort daar mijns inziens ook toe.

Aan een benadering zoals hierboven geschetst, zit enerzijds een nadeel: ik heb nogal wat tijd nodig om u uit te leggen, wat het algemeen-historische kader is, waaraan ik dan een specifiek lokaal-historisch gegeven ter illustratie wil ophangen. Anderzijds is misschien een voordeel dat u informatie krijgt over zaken, die wellicht buiten uw horizon zouden blijven liggen.

In Frankrijk ontstond in het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw een grote belangstelling voor het *lieux de mémoire*-project van Pierre Nora, een onderzoek naar nationale identiteit en collectief geheugen.³ In de eerste plaats was dit onderzoek gericht op Frankrijk, maar het is ook toepasbaar op andere westerse landen en dus ook op Nederland. Die nationale identiteit in combinatie met de collectieve herinnering is tot op heden terug te vinden op concrete plaatsen in het land, zoals in standbeelden, monumenten en fonteinen. Maar ook nationale feesten zoals Koninginnedag en herdenkingen zijn *lieux de mémoire*, en misschien is de allerbelangrijkste herinneringsplaats voor ons wel de Nederlandse taal. En dat niet eens omdat deze volgens sommige geleerden de oertaal was die in het paradijs gesproken werd, maar, omdat, zoals Gerrit Komrij het omschreef: 'de taal ... het enige land [is], waarin ik woon.' Het behoort tot de onuitroeibare behoeften van de mens om zich te hechten aan *lieux de mémoire*. Wij willen ondanks alles ergens bij horen, ergens thuis zijn. Daarom heeft dit project ook alles te maken met de *come back* van het nationalisme in al zijn schakeringen, zowel de meest onschuldige als de meest vileine. Nationalisme op zich is een constructie, is een geraamte. Maar het kan wel op alle mogelijke manieren gevuld worden. Tot heel lang na de Tweede Wereldoorlog was nationalisme zeer impopulair, omdat we in '40-'45 met de ergste uitwassen ervan geconfronteerd waren. Nu begint het er wat anders uit te zien, veel sociale en literaire wetenschappers hebben het nationalisme herontdekt. Benedict Anderson schreef in 1983 een boek over het ontstaan van het nationalisme. De titel van de Nederlandse vertaling uit 1995 luidt: *Verbeel-*

de gemeenschappen. Bespiegelingen over de oorsprong en de verspreiding van het nationalisme. Voor Anderson is de natie een verbeelde gemeenschap, een constructie van de menselijke geest, maar daarom niet minder reëel. De natie is ook een vat vol herinneringen en, Linda Colley wees hier al op, een belangengemeenschap. Dat tussen 1707 en 1837 de Britse natie gesmeed werd, kwam ook, zo toonde zij aan, omdat velen er een groot belang bij hadden. 'We moeten ophouden patriottisme te verwarren met conservatisme, of het te overlappen met negatieve en wegwerpende verwijzingen naar chauvinisme en oorlogszuchtige politiek. Net als elke andere menselijke activiteit moet het patriottisme uit het verleden met souplesse, met gevoel en bovenal met verbeelding gereconstrueerd worden. Een zeker relativisme ten aanzien van het nationalisme blijft echter geboden: niet te veel, want dan staat het los van de werkelijkheid, maar ook niet te weinig, want dan wordt de menselijke behoefte ontkend.

De aandacht voor het nationalisme en voor de levende herinnering in Frankrijk leidde omstreeks 1990 tot een wetenschappelijk symposium in Parijs waarop dit thema voor de Franse en voor de Nederlandse situatie behandeld werd. Via zeer grote krantenartikelen in *NRC/Handelsblad* werd vervolgens het *lieux de mémoire*-concept gepresenteerd aan het Nederlandse publiek. Tussen 16 januari 1993 en 26 februari 1994 verscheen een serie stukken in het *Zaterdag Bijvoegsel*, later enigszins gewijzigd herdrukt in *Waar de blanke top der duinen en andere vaderlandse herinneringen*, onder redactie van Niek van Sas, eerste druk 1995; sinds kort bestaat er een tweede druk uit 2005. Daarin komen dus vele collectieve herinneringen aan bod, zoals het Hollandse land 'der zee ontruikt', Kenau Simons Hasellaarsdochter, de synode van Dordrecht, 'gedenk Loevesteyn', Laurens Janszoon Coster, het beeld Naatje op de Dam, de martelaren van Gorcum, enzovoorts. Een heel aardig boekje!

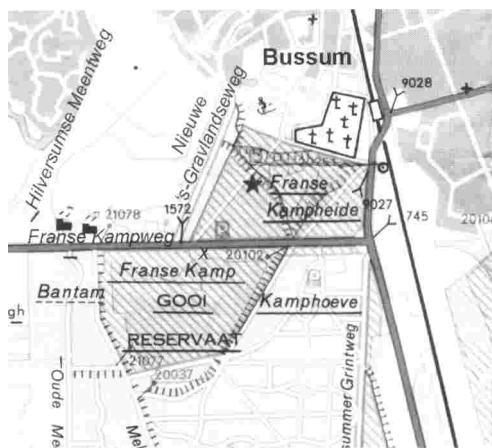
Wij, van de redactie van *Tussen Vecht en Eem*, besloten enkele jaren geleden een rubriekje op te nemen dat speciaal gewijd was

aan *lieux de mémoire* in het Gooi. Zo kwamen onderwerpen aan bod als een Ankeveens rouwbord, een Rotterdams meisjeskopje in Hilversum, de Bussumse Wilhelminafontein, een boom en een bank in Hilversum voor Van Rees, de De Bordesbank in Bussum.

De Franse kamp

Er is dus alle aanleiding nog eens naar een bijzonder *lieu de mémoire* te grijpen, zeker in verband met het 35-jarig bestaan van TVE.

We duiken daarom met z'n allen maar even in de vaderlandse geschiedenis. U weet waarschijnlijk dat tot in de zestiende eeuw – toen het Sticht Utrecht en het graafschap Holland onder één heer (Karel V) kwamen – het Gooi een reëel grensgebied tussen Holland en Utrecht was, met alle consequenties vandie. Het had vaak te lijden van oorlogshandelingen van de legers van beide territoria; de graaf van Holland legde een gordel van versterkte steden tegen Utrecht aan zijn oostgrens, van Muiden tot Weesp. Naarden speelde daarin ook een rol als defensieve vesting.⁴

De omgeving van de Franse Kamp (ontleend aan Kaart van het Gooi, uitg. Ver. Vrienden van het Gooi en Fietspadenvereniging Gooi en Eemland i.s.m. ANWB, 1977). Op de kaart is met x aangegeven de plek aan de zuidkant van de Franse Kampweg waar het 'graf van de Franse soldaat' zou hebben moeten liggen.

In de zeventiende en achttiende eeuw wordt het Gooi overigens opnieuw gekenmerkt door zijn defensieve karakter: de ligging van de Hollandse Waterlinie en haar opvolgers hebben het beeld van de stad Naarden en de rest van het Gooi ingrijpend bepaald. Alleen was het nu geen eerste, maar een tweede grenslijn van de Republiek tegen de vijand. Het toegenomen belang van de stad Amsterdam maakte de handhaving van deze secundaire oostelijke verdedigingsgordel noodzakelijk; men zou kunnen zeggen dat in zekere zin het Gooi twee eeuwen lang aan de belangen van Amsterdam werd opgeofferd. En uit het feit dat nog tot aan de Eerste Wereldoorlog deze waterlinie van militaire betekenis werd geacht mag men afleiden dat zelfs tot die tijd zulke gedachten in militaire en andere strategisch denkende kringen opgeld deden. In onze regio zijn er wat sporen te vinden die verwijzen naar de krijgsverrichtingen tijdens het rampjaar 1672.

Ik ga nu niet dieper in op de archeologische vondsten: misschien zijn er verdwaalde kogels, stukken geweercolf en dat soort zaken opgegraven? Ik heb dit aspect niet onderzocht en moet het dus buiten mijn beschouwingen laten. Maar Anton Cruysheer heeft voor mij wat gesnuffeld in het digitale Archis-archief van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort en geconstateerd dat er op de Franse Kamplocatie niets van dien aard te vinden is. Een beeld dat is bevestigd door diverse amateur-archeologen uit de streek, die hier weliswaar vondsten hebben gedaan, maar die bleken aanzienlijk ouder te zijn.

Het meest springen natuurlijk in het oog de Naardense versterkingen en de forten van de waterlinie. Toch vinden we nog wel meer, zelfs ook kleine verwijzingen, zoals in een tekst op een informatiezuil die door het Goois Natuurreservaat is opgericht op de Franse Kampheide. Daarop staat vermeld dat het Franse leger onder bevelvoering van de hertog van Luxembourg (officieel: François Henri de Montmorency-Bouteville, 1628-1695, leerling van de grote Condé, mismaakt en zwak van gestel, wel een van de grootste tactici van zijn tijd, specialist in artilleriegebruik) op deze plek zijn kampement zou hebben opgeslagen, vandaar de naam Franse Kamp.

De informatiezuil op de parkeerplaats aan de noordzijde van de Franse Kampweg anno mei 2005 (foto auteur)

Inderdaad, als we de boeken over de geschiedenis van het Gooi erop naslaan, dan wordt deze verklaring bijna altijd gegeven. In *Ach lieve tijd het Gooi*, waaraan ik indertijd zelf als redacteur heb meegewerkt, staat een verhaal over 1672 en daarin wordt vermeld dat het Franse leger na de inname van Naarden een troepenmacht had bijeengebracht in de directe omgeving van 's-Graveland 'bij wat nu de Franse Kamp heet' (zie p. 62). De bedoeling was om, bij een te verwachten tegenaanval van stadhouder Willem III, het Franse garnizoen van Naarden te hulp te komen. Er wordt een verband gesuggereerd, maar niet

Fransche kamp

In het rampjaar 1672 vielen de legers van Lodewijk de XIV ons land binnen en trokken deze via Arnhem, Utrecht richting Naarden. Onder aanvoering van de hertog van Luxemburg werd een versterkt kampement voor vierduizend soldaten op de heide ten oosten van 's-Graveland aangelegd. De plek waar nu dus de Franse Kampheide ligt. Op 20 juni 1672 werd door deze troepen de stad Naarden zonder slag of stoot ingenomen.

Alleen de naam "Fransche Kamp" herinnert ons nog aan deze woelige tijden.

De tekst op de informatiezuil anno mei 2005 (foto auteur)

expliciet gelegd. De auteurs van *Memoriael*, het Buro voor Bedrijfshistorie, raadpleegden vooral bestaande literatuur en hebben naar mijn idee niet echt bronnenonderzoek gedaan. Trouwens, dit was ook niet de bedoeling voor een populair-historisch werk. Dat koning Lodewijk XIV zelf op de Franse Kamp geweest zou zijn – zoals sommige anderen beweren – is overigens een broodje aap. Wij weten dat hij nooit verder dan Utrecht is geweest.

Daarna sloeg ik *In Bussum hebben straten namen, De Bussumse straatnamen verklaard* op, gepubliceerd in 1995, en vond daar ongeveer dezelfde verklaring. Ik citeer er uit: 'De geschiedenis ligt alweer in het verre vaderlandse verleden en wel in 1672. In dat jaar verklaarden Frankrijk, Engeland en de bisschoppen van Munster en Keulen aan de Republiek de oorlog. In enkele weken tijd veroverden de Franse legers de gewesten Gelderland, Overijssel, Drenthe en Utrecht en, op 20 juni 1672, ook de stad Naarden. Aan de kant van de Republiek was er nauwelijks tegenstand als gevolg van de slechte toestand van het leger en de vestingen. Met behulp van de Hollandse Waterlinie heeft men de Fransen echter kunnen tegenhouden. Naarden en ook de rest van het Gooi lagen aan de oostkant van de linie en konden dus door de Fransen veroverd worden. De Fransen bevelhebber, de maarschalk Luxembourg, had in

het Franse kamp ruim 4000 man troepen gelegerd. Maar het dorp [bedoeld wordt Bussum, PL] had niet echt te lijden onder rondzwervende troependelen over het omringende platteland. Holland en met name Amsterdam, de belangrijkste stad van het gewest, bleven beschermd door de waterlinie. Het is koning Lodewijk XIV niet gelukt Holland op de knieën te krijgen. In 1679 werd de vrede getekend.'

Ongetwijfeld zijn er nog meer publicaties, waarin, als het de verklaring van de naam Franse Kamp betreft, naar de opmars van de Fransen in 1672 verwezen wordt. Overigens niet altijd! In: *Naarden in de schaduw van Munster. De bevrijding van Naarden door mariniers in 1673* uit 1998 zegt de auteur, J. Nuis, dat 4000 ruiters onder bevel stonden van hun commandant, markies de Rochefort, 'die vanuit Utrecht het gezag over het omliggende gebied uitoefende.' Hij spreekt met geen woord over een bivak in de buurt van Bussum of 's-Graveland.

Geïntrigeerd

In de collectie A.M. Winthorst op het stadsarchief in Naarden vond ik de tekst van een raadsbesluit waaruit blijkt dat de naam *Franse Kampweg* dateert van 1 september 1896. De benaming is dus zeer laat (na ruim twee honderd jaar) gegeven. Omdat het raadsbesluit in de collectie een fotokopie betreft, kreeg ik op het Naardense stadsarchief nog het originele notulenboek met de Raadsbesluiten ter inzage. Op die bewuste vergadering van 1 september 1896 werd een reeks namen voor straten en wegen in de gemeente Bussum vastgesteld, omdat dit nodig was voor het maken van de zogenaamde ligger of legger der wegen. De 'Fransche Kampweg' is de zesde in het rijtje. Maar een verklaring van het waarom van de naamgeving blijft achterwege; de raadsleden hebben er niet naar gevraagd, althans, over een discussie hierover is niets opgetekend.

Hier zitten toch wel merkwaardige aspecten aan. Want op de meeste kaarten uit die-

zelfde negentiende eeuw, bijvoorbeeld de perceelsgewijze kadasterkaart uit 1824⁵, of die van Stad en Lande uit 1834 of die van de heideverdeling van na 1843, in de wandeling de Perk-kaart geheten, vond ik steeds slechts één en dezelfde benaming voor deze weg en wel: de Weg van 's-Graveland op Laren. We zitten dus met een puzzeltje: als al vanaf 1672 bekend was dat het Franse leger daar in de buurt gebivakkeerd heeft, waarom duikt die nieuwe straatnaam (Franse Kampweg) dan pas meer dan bijna twee-en-een-kwart eeuw later voor het eerst op?

U begrijpt dat ik geïntrigeerd werd door deze benaming. Ik bezocht de Historische Kring Bussum, waar ik allervriendelijkst geholpen werd. Ik kreeg een ordner onder mijn neus, waarin onder andere krantenknipsels over de Franse Kampweg zijn bijeengebracht. De meeste stonden in *De Gooi- en Eemlander* en dateren uit 1987 en 1988. Ze handelen natuurlijk in de allereerste plaats over de grote

familiecamping die daar zich bevindt. 'De Franse Kamp opgekrikt. Jaspers moet camping uit het slop halen' luidt een van de koppen. En verder: 'De Franse Kamp dankt zijn naam aan de tijd dat Napoleon hier een Frans kamp had. Het fietspad langs de weg had vroeger een slinger: in de bocht daarvan lag een gesneuvelde Franse soldaat.'

Pure mythologie?

Hoe nu? Is de informatie op de zuil van het GNR pure mythologie en moeten we niet ruim drie eeuwen terug, maar tweehonderd jaar? Ik las verder: 'De afbeelding van een Franse soldaat op het uithangbord bij de receptie is nog altijd een stil aandenken aan de tijd van Napoleon.'

In de genoemde collectie Winthorst bevindt zich een evenwel een krantenknipsel zonder bronvermelding of datum – waar-

De Franse Kampheide gezien naar het westen (foto J. Groeneveld)

schijnlijk uit dezelfde krant, en iets ouder, ik denk uit de jaren zestig-zeventig, waarin ook over die Franse soldaat gesproken wordt: 'Wie van het zogenaamde Leidse Bosje in de richting 's-Graveland fietst of bromt, merkt dat even voorbij de ingang van het tentenkamp het fietspad eerst een bocht naar links en even daarna naar rechts maakt. In de berm stonden tot voor kort nog enkele oude jeneverbesstruiken. Onder deze struiken is de Franse soldaat begraven.' Er is een foto bij geplaatst van een meneer die precies de plek aanwijst waar de soldaat gevallen is. Het vreemde is evenwel dat uit de voorafgaande tekst in de krant op te maken valt dat het in *dit* artikelje wel een soldaat uit 1672 en *niet* uit de vroege negentiende eeuw betreft. U begrijpt dat ik in verwarring raakte. Wie heeft er nu gelijk? Is het een soldaat uit de zeventiende eeuw of uit het begin van de negentiende eeuw die daar moet liggen? Ligt of lag er misschien een soldaat van het leger van Lodewijk XIV én een van de armee van Napoleon? Of ... heeft er eigenlijk wel een soldaat gelegen? En is het legerkamp nu van een maarschalk van Lodewijk XIV of van Napoleon geweest? Of van beiden? Ja, is er eigenlijk wel een legerkamp geweest?

Ik moet u eerlijk bekennen, dat ik pas echt geschokt was toen ik in hét standaardwerk *Veldnamen in Nederland* van M. Schönfeld (eerste druk 1949, tweede druk 1950) las dat de Franse Kamp bij Bussum en elders genoemd was naar een kampeerplaats van Franse troepen. Wablief? Is dit een uitglijder van de grootmeester op het gebied van de naamkunde in Nederland? 'Een herinnering aan de Franse tijd', laat hij zich ook nog losjes ontvallen (zie p. 155).

Deze eminente geleerde maakt de verwarring blijkbaar alleen maar groter, omdat hij niet zegt *welke* Franse soldaten daar gelegerd waren, ja, ik ben zelfs bijna zeker van, dat hij met een verwijzing naar 'de Franse tijd' eerder doelt op de periode 1795-1814 dan op het rampjaar 1672. Typisch is dat, hoeveel bewijspplaatsen hij ook in zijn noten stopt, ze juist bij de veldnaam Franse Kamp geheel ontbreken.

De bocht in het fietspad bij de jeneverbesstruik op 'het graf van de onbekende Franse soldaat' aan de Franse Kampweg (krantenknipsel uit onbekende Gooise krant, coll. Winthorst, Stads- en Streekarchief Naarden). Deze matige krantenfoto kijkt naar het westen. De in de tekst aangehaalde onbruikbare foto in een ander knipsel toont de andere richting. Het daarop afgebeelde bord, dat waarschuwt voor de ingang van de camping na 150 m, bepaalt ongeveer de plek van 'het graf'. Nu staat daar nog zo'n bord om te waarschuwen voor de parkeerplaats. Het tegenwoordige hectometerpaaltje 16,2 (plus enkele meters) zal niet veel schelen met de plaats van de jeneverbesstruik. Zie ook de eerste kaart voor de globale plaats.

Dit alles begon nu toch wel spannend te worden! Ik besloot nog wat meer te lezen en nam het hoofdstuk 'Krijgsgewoel en soldatenvolk' van Frank van Norren in *Het Gooi leeft, nu en straks*⁶ ter hand. Er wordt over de Fransen gesproken die in 1672 met zo'n 4000 man nabij 's-Graveland gelegerd waren, 'daar waar de naam Fransche Kamp nog steeds voortleeft.' Alwéér zo'n niet helemaal expliciet gemaakt verband, maar toch wel iets duidelijker. Ik bespaar u de beschrijving van de schermutselingen tussen de Fransen en het leger van stadhouder Willem III. Het is duidelijk dat Van Norren een relatie legt tussen de Franse Kamp en 1672 en niet tussen de Franse Kamp en de Franse tijd. Trouwens, dit

zegt hij ook. Over de Fransen omstreeks 1800 is verderop nog wel het een en ander in dit hoofdstuk te vinden. De soldaten van de glorieuze armee, in totaal zo'n 22 000 man, hielden Naarden bezet vanaf 1795. Zij hebben in de omgeving van de stad veel plundertochten ondernomen. Pas op 7 mei 1814 capituleerden zij.

Nu, dit lijkt duidelijk, we stevenen af op een overwinning van de zonnekoning, omdat er geen sprake was van een Frans legerkamp ten tijde van Napoleon. De Fransen zaten immers in de vesting Naarden en een leger om bij een mogelijk beleg de verdedigers te hulp te komen, zoals in 1672, was er niet. Wel was in 1814 een deel van het opperbevel van de tegenstanders, Pruisische kozakken, in het dorp Bussum gevestigd, maar een naam Kozakkenkamp of Pruisenkamp vinden we niet terug.

Mijn oog viel op een van de vele illustraties, waarmee het aardige boek *Het Gooi leeft* verlicht is. Het onderschrift bij de foto van het uithangbord van het kampeerterrein De

'Duidelijk is een Franse soldaat te herkennen, die hier ook daadwerkelijk gelegerd zijn geweest.' (uit: *Het Gooi leeft*)

Fransche Kamp zette me helaas wéér even op het verkeerde been: 'Duidelijk is een Franse soldaat te herkennen, die hier ook daadwerkelijk gelegerd zijn geweest.'⁷ Nog afgezien van het wat kreupele Nederlands: de afgebeelde soldaat draagt echt de uniform uit de Napoleontische tijd en niet uit de zeventiende eeuw.

Ik leek weer terug bij af. Toch leek het verhaal over 1672 waarschijnlijker dan dat over 1800, als de benaming Franse Kampweg *echt* naar het legerkamp van de duc de Luxembourg zou verwijzen. Ik kon het echter maar niet geloven, er zat zoveel tijd tussen. Natuurlijk, het was mogelijk dat de vroede vaderen van Bussum in 1896 onder voorzitterschap van jonkheer Reinier van Suchtelen van de Haare⁸ een tijd van sterk historiserende tendenzen in de Nederlandse maatschappij – wisten dat die maarschalk in 1672 in de buurt gelegerd was geweest. De achttiende- en negentiende-eeuwse geschiedenissen over het Gooi hebben melding gemaakt van operaties van het Franse leger in 1672, met name in 's-Graveland. Zo vermeldt de *Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat van alle volkeren*, 18^e deel, *vervolgende de beschrijvinge der Vereenigde Nederlanden en wel in 't byzonder van Holland uit 1750* dat de troepen van Lodewijk XIV een aantal buitenplaatsen, waaronder Trompenburg en de hervormde kerk aldaar verwoestten. Het is evenwel de vraag of het leger hier in de buurt langer dan een paar dagen heeft gezeten; het vaste Franse kamp bevond zich immers in Zeist? De Fransen bleven daar tot 1673. De naam 'Franse Kamp' kan aan de andere kant niet zomaar uit de lucht zijn komen vallen, er moet een aanknopingspunt geweest zijn voor de associatie van het gemeentebestuur.

Ontknoping

Welnu, mijn betoog nadert zijn ontknoping. Op de genoemde oudere kaarten van het Gooi vond ik een aantal namen terug in het huidige gebied tussen de Franse Kampweg vanaf het Luie gat, en de Naarderweg (N524).

De heden ten dage nog bekendste naam is ongetwijfeld de Lagieskamp – is dit hetzelfde als Leisjeskamp die ik ook op de kaart van Perk (de heideverdeling) op ongeveer dezelfde plek zag liggen? Ik weet het niet, maar ben onmiddellijk bereid om naar grotere deskundigheid op dit gebied te luisteren. Er zo ongeveer naast ligt de Varkenskamp en wat meer in het midden bij het kerkhof nog vóór de kruising met de Weg van 's-Graveland naar Laren, liggen de Kattekampen. Hé, zult u zeggen, wat een *kamp*-namen. Wat vreemd ... Zou een generaal Lagies of Leisjes met zijn mannen daar gelegerd zijn geweest? Om van varkens of katten maar te zwijgen. U begrijpt onmiddellijk dat dit onzin is.

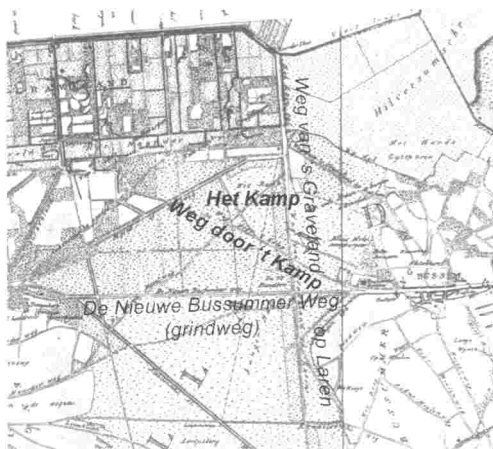
Echte Gooiers weten natuurlijk dat we kampnamen overal in het Gooi tegenkomen. Van het net plukte ik een lijst veldnamen uit Blaricum, omdat er voor Bussum bij mijn weten nog niet zo'n lijst bestaat: Caliskamp. Bakkerskamp, Bessenkamp enzovoorts, maar ook kampen die genoemd zijn naar personen: Ebben Goorsenkamp, Geert Jacobskamp. Een kamp staat voor een afgepaald veld of weide, is van oorsprong een stuk ontginning in een onontgonnen gebied, een bos, of een heide en behoorde volgens Schönfeld⁹ oorspronkelijk niet tot het gemeenschappelijke grondbezit.

Iets ten oosten van de tegenwoordige rotonde kruiste de Weg van 's-Graveland naar Laren (de latere Franse Kampweg) een weg die uit Bussum kwam en dwars door een terrein met nog zo'n kamp-naam, 't Kamp, liep, vandaar de naam: Weg door 't Kamp. Deze naam bestaat nog steeds, het is een fietspad met een zandweg er naast. Inderdaad, aan de Weg van 's-Graveland naar Laren lag, op de plaats waar nu zo ongeveer de camping zich bevindt, een groot stuk land met de naam (He)'t Kamp. De Kamphoeve, die nóg iets meer naar het oosten lag, dichterbij de Nieuwe Bussummergrindweg, hoort daar ongetwijfeld ook bij. Op alle kaarten van vóór 1896 staat het duidelijk aangegeven. Maar 't Kamp is natuurlijk *niet* een voormalig Frans legerkamp, niet uit 1672 en ook niet uit 1800. Het is de benaming voor een afgepaald veld in dit ruige heide- en bosgebied.

Er valt bij het gebruik van dit onzijdig lidwoord *het* ('t) voor het zelfstandige naamwoord *kamp* nog wel een opmerking te maken. Kamp in de betekenis van *veld* krijgt altijd *de* ervoor; het woord is afgeleid van het latijnse *campus* (mnl.). Kamp in de betekenis *legerplaats* is afgeleid van het latijnse *campum* (o.). Wij spreken in het normale spraakgebruik echter altijd over *de* Franse Kamp, terwijl je zou verwachten dat we *het* Franse kamp zouden zeggen, als we uitgaan van de betekenis *legerplaats*. Dit gebruik kan ontstaan zijn naar analogie van de wijze waarop in ons gebied kamp als veldnaam een *de*-woord is. In de achttiende en negentiende eeuw heette het gebied zoals we zagen kortweg 't Kamp, waarmee ongetwijfeld het grootste veld werd aangeduid, dat geen nadere omschrijving behoefde. Het is dus wel te begrijpen dat men de zoveel voorkomende veldnaam kamp en kamp in de betekenis van legerkamp zo door elkaar kon halen.

Hypothese

Hoe heeft nu de verwarring rond de naamgeving doorgewerkt? Ik haast me te zeggen, dat

Fragment uit de 'Kaart van Gooiland na de heideverdeling van 1843', kortweg de kaart van Perk, bewerkt met verduidelijkte topografische aanduidingen (noorden rechts)

wat ik u nu voorleg, een hypothese is, want zo iets is natuurlijk niet echt hard te maken. Maar het zou als volgt gegaan kunnen zijn. De veldnaam 't Kamp bestond zoals we zagen al in de achttiende eeuw en kan zelfs opklimmen tot vroeger tijden. In de negentiende eeuw was die naam nog steeds bekend bij de lokale bevolking, het kaartmateriaal bewijst het. Even heb ik zelfs gespeeld met de idee dat een meneer Fransen ooit eigenaar van een kamp in de buurt is geweest, en die inval heeft vooral Josefen en Ineke van het Stadsarchief Naarden wel wat werk gekost, want zij kwamen zeer behulpzaam steeds opnieuw aandragen met alsmaar nieuwe kaarten, kasterkaarten – onder andere zoals we zagen uit 1824 – , leggers en andere bescheiden. Een veldnaam Franse(n) of een eigenaar Franse(n) ben ik echter niet tegengekomen. Wel overigens de veldnaam Fransmanskamer, iets verder weg, gelegen bij een ander stuk dat Steenberghe heette, ten westen van het Laarder kerkhof, aan de Oude Postweg. Maar dit is een kluijfe dat we bewaren voor een andere keer.

Het is dus praktisch uitgesloten dat een bestaande veldnaam Fransenkamp aan de basis van de naamgeving ligt. Op het einde van de negentiende eeuw waren onze voorouders zoals gezegd hevig bevangen door een historiserend besef. Zij wilden zoveel mogelijk tekenen oprichten die terugwezen naar de heldhaftigste episoden uit de geschiedenis van ons volk. Denk aan de Tachtigjarige Oorlog of het Rampjaar 1672, allebei gebeurtenissen waar we het er uiteindelijk goed vanaf brachten. De bestuurders van Bussum konden niet achter blijven. Op of dicht bij hun grondgebied had zich een belangrijk historisch evenement voorgedaan, zo hadden zij van de geschiedschrijvers vernomen, al werd niet precies aangeduid waar en is het achteraf de vraag of het verblijf van de Fransen hier ter plekke meer is geweest dan een zeer tijdelijk bivak. Maar goed, de verbeelding kon aan het werk. En er bestond, zoals we zagen, ter plekke nota bene ook een groot stuk grond dat 't Kamp heette.

De herinnering aan een legering van de

strijdmacht van Lodewijk XIV wilden zij hier levend houden en zelfs nieuw leven inblazen. De associatie met 't Kamp was vlug gelegd. De naamsverandering in 1896 van Weg van 's-Graveland naar Laren in *Franse Kampweg* was opzettelijk bedoeld als een *lieu de mémoire*. Ouders konden met hun kroost een wandelingetje maken over de bewuste heide en zo ongemerkt een flink stuk vaderlandse geschiedenis door de strot van de kleinen duwen en op die wijze de collectieve herinnering aan het jaar waarin de regering radeloos, het volk redeloos en het land reddeloos was, een handje helpen.

Maar hoewel de regeerders van Bussum dus een eigen, historische betekenisgeving aan de toponiem gaven door er *Franse Kamp* van te maken, zij konden niet verhinderen dat de volksmond nog een *andere* interpretatie aan die nieuwe naam gaf. Of er nu echt het lijk van een soldaat lag of is opgegraven bij de camping, kan ik hier en nu niet voor u nagaan, maar het lijkt me vooralsnog onwaarschijnlijk. Misschien heeft een hond er ooit een fors bot begraven? De 'vondst' (of het verhaal erover) kan geleid hebben tot de uitleg dat hier bij de Franse Kamp of een soldaat van Lodewijk XIV of van Napoleon begraven lag. De Franse Kampweg is dus een dubbel *lieu de mémoire* geworden.

Duivels dilemma

Geschiedenis is een heerlijk vak, dat je de kans geeft om alle dimensies van het menselijk bestaan in het verleden te verkennen. Daarbij behoort ook de beeldvorming over de geschiedenis, zoals die vroeger en ook nu nog steeds werkt. U denkt toch niet dat wij ons *wel* aan de eigen subjectieve waarneming kunnen onttrekken? Tot de beeldvorming behoort ook de mystificatie, de mythologisering, die, zoals we zien in het zo simpele voorbeeld van de Franse Kamp, de historische werkelijkheid volledig heeft ingehaald en rechts en links is gepasseerd.

En voordat u nu mij een gewetensvraag gaat stellen, zal ik mij daarom haasten u voor

te zijn. Die gewetensvraag luidt: *vindt u dat de informatiezuil op de Franse Kampheide moet worden aangepast?* Mijn eerste antwoord is: ik weet het niet. Natuurlijk, de laatnegentiende-eeuwse naamgeving Franse Kamp hoort bij de *invention of tradition*, het uitvinden van de traditie, waarover tegenwoordig zo veel is te doen in het geleerdendiscours; zij past geheel binnen het creëren van *lieux de mémoire*.

Alleen, als we de manschappen van maar-schalk Luxembourg bij gebrek aan enig bewijs niet meer laten bivakkeren op de Franse Kamphei – zelf had de hertog bij de inname van Naarden zijn hoofdkwartier in 's-Graveland¹⁰ – of de gesneuvelde soldaat van Napoleon losknippen van zijn legerkamp, zijn we ook die verwijzingen naar de geschiedenis kwijt en wordt het nog moeilijker voor onze jeugd en voor veel ouderen om zulke feiten – omdat het pure abstracta zijn geworden – vast te houden. Dan is de heide tussen het Spanderswoud en Bussum van zijn romantische associaties beroofd. Een duivels dilemma.

Kiezen we voor de waarheid of voor de verbeelding? Met de naamgeving van de camping is niks mis, want het verhaal over die dode soldaat verleent de plek een wat spannend macaber tintje, maar misschien, misschien zou ik op het informatiebord van het GNR onderaan de tekst toch een zinnetje opnemen waarin staat dat de gemeente Bussum in 1896 de uitvinder van deze lokale traditie was. Liefst wél in kleine lettertjes.

Naschrift

Ondertussen sprak ik Jaap Vlaanderen van het GNR. Hij verzekerde mij dat de borden bij de Franse Kampheide zullen worden aangepast. Ik ben benieuwd welke tekst ze zullen krijgen.

Piet Leupen is emeritus hoogleraar middeleeuwse geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam en voormalig redacteur van Tussen Vecht en Eem.

Noten

- 1 Dit is de tekst van de feestrede bij de viering van het 35 jarig bestaan van TVE op 27 mei 2005 in het Stadhuis van Naarden.
- 2 'Jeruzalem in het Gooi' in *TVE* 20 (2002), p. 137-144.
- 3 Het nu volgende is grotendeels ontleend aan N.C. F. van Sas, 'Woord Vooraf' en 'De vaderlandse herinnering', in *Waar de blanke top der duinen en andere vaderlandse herinneringen*, onder red. van N.C.F. van Sas, Amsterdam 1995 (tweede dr. 1995), p. 7-8 en p.9-25.
- 4 R. Rutte mmv A. Kos, 'Stadswording in de Amstel- en Vechtdelta van de twaalfde tot de vijftiende eeuw', in *TVE* 20 (2002), pp. 119-132.
- 5 *Perceelsgewijze kaart der gemeente Bussum, vervaardigd onder de Administratie van M. Banijs, burgemeester door A. van Oosterhout, landmeter der eerste klasse van het kadaster, in den jare 1824.* Zie ook onder 'C: heideveld'.
- 6 *Het Gooi leeft. Vroeger, Nu en Straks*, Vereniging Vrienden van het Gooi, Naarden 1999, p. 105-119.
- 7 *Het Gooi leeft*, p. 111.
- 8 Burgemeester van Bussum van 1883-1909.
- 9 M. Schönfeld, *Veldnamen in Nederland*, Arnhem 1980 (ongewijzigde herdruk van de tweede uitgave uit 1950), p. 132, zie ook p. 16.
- 10 A.C.J. de Vrankrijker, *Geschiedenis van Gooiland, II: Nieuwe geschiedenis*, Amsterdam 1940, p. 34.

De Steen en het Rechthuis van Lage Vuursche

Jan Albert Bakker

Hunebedden en dolmens, vijfduizend jaar oude stenen grafkelders in Noordoost-Nederland, Noord-Duitsland, Denemarken en Zweden, worden sinds de zeventiende eeuw wetenschappelijk bestudeerd. Sinds de vroege negentiende eeuw heeft de belangstelling voor deze imposante grafmonumenten zich met de romantiek en het toerisme algemeen verbreid. In 1833 viel daarbij de aandacht op de Steen voor restaurant De Lage Vuursche. Of deze een rest van een dolmen of hunebed is, blijft echter hevig omstreden. Zonder het verlossende woord te spreken wil ik hier de belangrijkste argumenten pro en contra nalopen in deze al meer dan honderd jaar oude discussie.

De Steen en archeologie

In de eerste studie over de Steen suggereerde J. Scheltema in 1833 dat deze *'een oud altaar (dolmin) of een naar een hunebed zweemend overblijfsel van de eerste bewoners dezer landen'* was.¹ In 1846 leek de eerste gedachte bevestigd te worden door de publicatie van de vertaling van een brief uit de late negende eeuw, waarin een kloosterbroeder Harmarkerus beschrijft hoe hij de heidense bevolking bloederige offers op de Steen had zien brengen.² Helaas was dit stuk een grapje van de latere rijksarchivaris L.P.C. van den Bergh, waar men nog steeds intrapt. Een van deze goedgelovigen was het Baarnse schoolhoofd T. Pluim, die zich ten slotte wel moest laten overtuigen van het bedrog, maar wel aan de altaarhypothese vast bleef houden. Ook die was niet juist, want onderzoek in het buitenland had inmiddels allang uitgewezen dat de dolmens, constructies van een of twee

zware dekstenen rustend op kleinere draagstenen, geen altaren maar grafkelders van de Hunebedbouwers zijn geweest – in huidige termen van de Trechterbekercultuur (of TRB-cultuur), tussen ca. 3350 en 2700 v. C.. Terloops vermeld ik hier dat op de Goois-Utrechtse Heuvelrug op een groeiend aantal plaatsen TRB-aardewerk is gevonden, zodat de Hunebedbouwers er zeker gewoond hebben, zo ook te Lage Vuursche. Met enige moeite hadden zij vermoedelijk er ook wel de nodige grote zwerfstenen voor de bouw van een dolmen of een klein hunebed kunnen aanslepen.

Opgravingen onder en rond de Steen zijn te vroeg verricht om hieruit zijn betekenis op te maken. Scheltema groef onder de Steen om de hoogte van de draagstenen vast te stellen, maar hield geen aantekening van de grondlagen. In 1851 groef de Leidse archeoloog L.J.F. Janssen daar opnieuw, op zoek naar resten van de TRB-cultuur.³ Hij schreef een nauwkeurig verslagje, maar zijn kennis van grondsporen was nog weinig ontwikkeld. Onder de deksteen vond hij alleen donkere grond met glas en modern afval in de bovenste halve meter, daaronder *'een harden zandbodem met oer vermengd'*. Aan de westkant vond hij *'sporen van asch, benevens eenige keistenen en een brok graniet; hierbij drong zich het vermoeden op, dat die steenen van de verwoeste bevoering van het hunebed zouden zijn.'* Janssen dacht met een restant van een groter hunebed van doen te hebben. Nadien heeft geen oudheidkundig bodemonderzoek meer plaatsgehad. De hunebeddenspecialist A.E. van Giffen concludeerde in 1925-27 uit Janssens bericht dat er geen prehistorisch grafmonument in het spel was.

Daartegen kan echter worden ingebracht

dat de zwarte grond met glas e.d. onder de deksteen van eerdere ingraveningen zoals die van Scheltema afkomstig was, dat de gele grond daaronder niet de eigenlijke natuurlijke vaste grond van onze heidevelden, maar de top van de opvulling met zand van de kamer van een hunebed of dolmen geweest kan zijn, en dat de stenen en houtskoolresten (?) aan de westkant inderdaad wel resten van de kamervloer geweest kunnen zijn. Alleen bij een nieuwe deskundige opgraving kan dit worden vastgesteld. Scheltema suggereerde in 1833 dat de Steen als oud steengraf bij de aanleg van de Dorpsstraat rond 1650 tevoorschijn gekomen was. Inderdaad is denkbaar dat hij verborgen onder een rest van zijn vroegere heuvel gelegen heeft op een smal Laat-Pleistoceen streepduin dat van kerk en pastorie tot onder de herberg gelopen heeft. Tekening A (afb. 1) zou dan de geëgaliseerde toestand van die rug tonen. Voorts toont zij dat de rond 1650 uitgezette, 24 m brede,

noord-zuid gerichte Dorpsstraat niet daar, maar achter de rug van de tekenaar begon, bij de uitrit van de laan naar kasteel Drakestein.

Vijf tekeningen van rechthuis en Steen, ca. 1780-1820

Hierna verlegde de argumentatie zich naar de – intussen – vijf tekeningen uit de late achttiende en de vroege negentiende eeuw van de herberg en de Steen aan de westkant van de Dorpsstraat. Zij tonen de herberg, waarvan de opkamer rechts sinds ca. 1654 of eerder als rechthuis van de Heerlijkheid De Vuurst fungeerde en tussen ca. 1795-1811 en 1815-1857 als raadhuis van de Gemeente De Vuursche. Andere rechthuizen hebben dikwijls dezelfde opzet. Het lage deel links was de daaraan verbonden herberguitspanning, tevens tolhuis. De vijf tekeningen A tot en met E worden hier afgebeeld en in het ver-

Afb. 1: Tekening A, gezicht op rechthuis, tolhek en Steen van Lage Vuursche omstreeks 1781 (coll. auteur). Hier voor het eerst afgebeeld.

Afb. 2: Tekening B3, gezicht op rechthuis, tolboom en Steen van Lage Vuursche in 1781 door Jan Bulthuis, 1786 (Koninklijke Verzamelingen, MCS 628).

volg alleen met de letters aangeduid, waarbij van de drie varianten van tekening B alleen B3 is afgebeeld.

Tekening A (afb. 1)

Een anonieme, laat-achttiende-eeuwse lichtgrijze aquarel met potlood voortekening, 33 x 20,8 cm. De op de foto nauwelijks zichtbare potloodcontouren van twee personen en een paard voor het rechthuis en een volle tweewielige kar met paarden voor de stal rechts is in de aquarel niet overgenomen. Bij vergelijking met de andere tekeningen blijken in A nogal wat zaken weggelaten te zijn. Ook klopt het perspectief niet helemaal. Boom en wolkenlucht zijn fraai in waterverf uitgewerkt. Qua schaduw zou de tekening op een zomermorgen gemaakt zijn. Het watermerk

Franse Lelie komt ongeveer de hele achttiende eeuw voor. De tekenstijl duidt vooral op ca. 1780, hoewel hij nog wel tot 1820 voorkwam.⁴

Tekening B

Op een niet bewaard gebleven veldtekening uit 1781 van Jan Bulthuis berusten:

B1, de in grijstinten geaquarelleerde nette voortekening⁵ voor de prent B2 van 1786. B1 en B3 verschillen in details als de voor het rechthuis afgebeelde personen en B1 is wat schematischer. Het wat al te rustiek weergegeven tolhek en struiken onttrekken op B1 de Steen links vooraan bijna geheel aan het gezicht.

B2, de vaak gereproduceerde ets 'T DORP VUURST uit *Vaderlandsche Gezichten, of afbeel-*

dingen behorende tot den Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden in den jaare 1786, naar het leven geteekend door Jan Bulthuis en in het koper gebragt door Carel Frederik Bendorp, Amsterdam 1792. De ets is nauwkeurig van B1 overgenomen en de Steen is niet herkenbaar.

B3 (afb. 2), een gekleurde aquarel, 16 x 19,5 cm, *De Vuurst in 't Sticht van Utrecht zo als het zig vertoonde in den Jaare 1781* (opschrift op achterkant), linksonder gesigneerd *J. Bulthuis, f. 1786*. Hierop is de Steen wel goed zichtbaar door enige wijzigingen in tolhek en struiken. Deze tekening is verder uitgewerkt dan B1, vermoedelijk op bestelling van een liefhebber die Bulthuis, toen B1 en B2 al klaar waren, op het belang van de Steen attent maakte. Gezien de schaduw getekend rond het middaguur.

Tekening C (afb. 3)

Een magistrale, buitengewoon fraai uitge-

werkte meerkleurige aquarel (*pen and brown ink and watercolour*) door de topografisch tekenaar Jacob Cats (1741-1799), 25,0 x 38,0 cm. Op de achterkant staat in inkt *Aan de Laage Vuursche / J: Cats ad viv. del.*⁶ De tekening kan vooreerst niet veel nauwkeuriger gedateerd worden dan tussen 1781 (B) en Cats' dood in 1799. De gevel is nu gepleisterd.

Cats heeft thuis de minutieuze, fleurige uitwerking en stoffering met mensen en dieren verricht aan de hand van een veldschets, waarbij hij enige dichtertlijke vrijheden nam. De drie linden werden zware eiken – zijn fort! –, de Steen werd dubbel zo groot, plaats en jaar van de jaarankers veranderden. Het prachtig getekende eikenloof van de bomen is al een beetje bruin geworden en twee honden, de op de hei rond Drakestein gehoede, geschoren schapen, drie paarden, een rijtuig, en een twintigtal personen zijn omstreeks het late middaguur van een aange-naam warme, zonnige nazomerdag afgebeeld. Zij geven een

Afb. 3: Tekening C, gezicht op rechthuis, Steen en Dorpsstraat van Lage Vuursche door Jacob Cats tussen 1781 en 1799 (foto Nienhuis-Sotheby's).

Afb. 4: Tekening D, gezicht op raadhuis, Steen en Dorpsstraat van Lage Vuursche in augustus 1800 door Jurriaan Andriessen (Rijksmuseum Amsterdam RP-T-1898-A-3942).

magnifiek, zij het gecomponeerd tijdsbeeld.

Tekening D (afb. 4)

Een fleurige aquarel in lichte kleuren met hulplijntjes in conté, 28,5 x 18,5 cm (kaderlijnen), rechtsonder in inkt gesigneerd 'J. Andriessen'. Achterop schreef hij in potlood 'in Aug 1800 ad viv. / Int dorp aan de Laage Vuurs, / Ziende van het tolhek na de Vuurnsen Steeg'.

Tekening E (afb. 5)

Een over een summiere potloodtekening (ook van de boomkronen) in grijs tinten gepenseelde voorstelling, 30,0 x 24,7 cm. Ongesigneerd en ongedateerd, maar hoogstwaarschijnlijk van Jan van Ravenswaay. Op een lome zomermiddag speelt er een meisje met haar pop en graast er een geitje. Vergeten is het rieten dak van de opkamer in te kleuren. Achterop een niet uitgewerkte aquarel van twee man-

nen in een poort aan het water en een botter op een winderige dag.

De tekenstijl is die van Jan van Ravenswaay (1789-1869), van wie het Museum Hilversum een belangrijke collectie tekeningen en schilderijen bezit. De spontane uitroep (2001) van de heer G. Teeuwissen, medewerker van dat museum, 'Dit is vast een Jan van Ravenswaay' zette mij op dit spoor. De tekening dateert vermoedelijk uit diens eerste Gooise periode, 1804-1838, en niet uit zijn tweede, 1855-1869. Vergelijk bijvoorbeeld de onkruidjes op de voorgrond en de bolling van kleren op zijn gewassen tekening van kijkers naar de zonsverduistering van 1820 bij de Hilversumse molen.⁷ Misschien had degene die achterop E *Lage Vuursche* ± 1820 schreef precies diezelfde tekening op het oog. Olivlekken tonen dat de tekening in een schildersatelier gebruikt is. Zo kan er dus nog ergens een schilderij van dit gezicht bestaan!

Vergelijking van de tekeningen A - E

Hoewel de tekeningen A - E geen fotografische nauwkeurigheid bezitten, geven zij een gedetailleerd beeld van de veranderingen in de voorgevel van het rechthuis en de ruimtelijke ordening van de naaste omgeving.

Aan de noordkant was een opkamer (vergaderkamer) boven een kelder (cachot), en aan de zuidkant een herberg met een lager dak en een dakkapel. Daartussen zit een lagere stenen aanbouw die zover naar voren reikt als de opkamer en daarvan door een bouwnaad gescheiden is in B, D en E, maar die in A is weggelaten. In E zit een klein raampje in de zuidwand. De opkamer heeft twee ramen; in A en B zijn dit kruisvensters met onderluiken, volgens A onder halfronde ontlastings-

bogen. De hele voorgevel bestond toen uit niet gepleisterde baksteen (A en B2). In D en E zijn de kruisramen vervangen door schuiframen zonder luiken en zijn de vensterbanken omlaag gebracht. Waarschijnlijk bij deze verbouwing is de gevel geheel gepleisterd, waarbij de groeven van quasi-natuursteenblokken aangebracht zijn. Dit blokpleister ziet men al in C, zodat deze vernieuwing tussen 1781 en 1799 plaatsvond. Dit was onder het regime van de Amsterdamse koopman C.W. Sander, die Groot Drakestein na zijn aankoop in 1779 liet moderniseren, waarbij schuiframen de kruisvensters vervingen.⁸ Blijkbaar is het toen eveneens gekochte rechthuis later ook vernieuwd. De driekante steken in C wijzen eerder op het ancien régime dan op de tijd na 1795.

Afb. 5: Tekening E, gezicht op raadhuys en Steen van Lage Vuursche, wel door Jan van Ravenswaay omstreeks 1820 (coll. Museum Hilversum, E110-1.3 290110, foto F. Gijbels IPP 66-479-P3). Hier voor het eerst afgebeeld.

De lage herberg aan de zuidkant heeft drie schuiframen en een deur (zie A en E), die ik van links naar rechts 1 - 4 nummer. De ramen hebben drie tot vier verticale en zeven tot acht horizontale roeden, wellicht waren zij niet alle even groot. Tussen de ramen 1 en 2 zit op alle tekeningen een gevelplaat, C toont een lang opschrift onder het wapen van het Sticht Utrecht. In A en B hangt daaronder een prikbord, in C en D is dit op de grote lindebom naast de Steen gespiegeld. De dakkapel is in B en C boven de gevelplaat getekend, in A, D en E boven raam 2. De deur neemt in A t/m D positie 3 in, maar verschuift in E naar positie 4. Het jaartal in muurankers is op A en D weggelaten, op B3 leest men 165?, op B2 1654, op C 1565, op E lijkt 1645 te staan. Op B staan twee cijfers links en twee rechts van de gevelplaat, op C is het hele jaartal boven raam 1 geplaatst, op E staan drie cijfers rechts van de gevelplaat. Zo lijkt het erop dat de oorspronkelijke volgorde van de cijfers 1654 geweest is. Op alle tekeningen loopt onder de rand van het rieten dak van de herberg een houten dakgoot, die links buiten de muur uitsteekt.

Vergelijking laat zien dat tekening A ouder dan of even oud is als B uit 1781 en duidelijk ouder is dan C. Vergelijking tussen A en E laat zien dat het ontbreken van de smalle aanbouw in A een tekenfout is en geen vroeger bouwstadium representeert. De tekenaar van A 'vergeet' immers meer zaken dan de anderen en ik neem dit eerder aan dan Van Ravenswaay een raam (3) te veel en een foute verplaatsing van de deur van 3 naar 4 in de schoenen te schuiven, en dan raam 4 in A aan de aanbouw in B, D en E vooraf te laten gaan.

Thans is de oude gevelindeling nog goed te herkennen als men in aanmerking neemt dat in 1880 links symmetrisch een even korte en hoge vleugel als de opkamer is aangebouwd. De jaarankers en de gevelplaat zijn niet meer te zien in de gewitte, egale gevel en de plaats van de deur is opnieuw verschoven. De houten stal S in afb. 6, links van de herberg in B - D, is in de 19e eeuw door een steenen gebouw vervangen en de houten stal P,

rechts in A en E, achter de Karnemelksweg op het terrein van de Kastanhof, is verdwenen. Bij een eventuele verbouwing zouden de ontleisterde voorgevel, de constructie en jaarringdatering van het houtwerk de bouwgeschiedenis van de herberg verder kunnen preciseren.

De omgeving en de gezichtspunten in plattegrond

De herberg was tevens tolhuis en uitspanning, zoals blijkt uit de tolboom en tolhek, de koetsen en rijpaarden, de voerbak op wisselende plaatsen voor het huis, en de houten stallen aan weerskanten.

De op stille momenten nog steeds idyllische Dorpsstraat van Lage Vuursche is omstreeks 1650 aangelegd door jhr. Gerard van Reede, Heer van Drakestein en De Vuursche, die het kasteel toen ook in zijn huidige vorm herbouwd heeft. Evenals het door een andere Van Reede gestichte Renswoude is Lage Vuursche *een van de weinige buitenplaatsdorpen in ons land*. Hierbij zijn de rooilijnen langs het stuk van de Vuursesteeg dat nu Dorpsstraat heet ongeveer noord-zuid, kaarsrecht en parallel, 24 m uit elkaar naar het zuiden uitgezet vanaf de Slotlaan en de stal links van het rechthuis. Bij latere dorpsuitbreiding zijn deze rooilijnen tot bij de Koudelaan aangehouden. Vijf meter uit de gevellijn kwamen laanbomen – voorwaar een riant dorpslaan! Dorpsstraat en aanliggende huizen zijn daarom sinds 4 augustus 1966 als dorpsgezicht van architectonische en cultuurhistorische waarde wettelijk beschermd.⁹ De andere oude gevels aan de Dorpsstraat ten zuiden van het rechthuis zijn vermoedelijk uit de 18e eeuw, van de tweede of derde generatie. Huisnummer 22 is door jaarankers 1766 gedateerd. De tekeningen A - E en de foto's en beschrijvingen van Gaasbeek e.a. laten zien dat hun globale uiterlijk intussen weinig veranderd is.

Het gebouw van het rechthuis is ouder, en de voorgevel staat scheef op de beschreven rooilijn. Het huis komt al op twee kaarten van

omstreeks 1597 voor,¹⁰ voorts op die van Sinck uit 1619 als een L-vormige hoeve met dwars voorhuis en een hooiberg op ongeveer dezelfde plaats als in 1824 (vgl. afb. 6).¹¹ Voor het scheef op de westelijke rooilijn staande rechthuis begint het noordelijke eind van de Dorpsstraat iets naar het oosten te buigen. De Steen ligt 9 m van de gevel van de opkamer, iets bewesten de middenas van de Dorpsstraat.

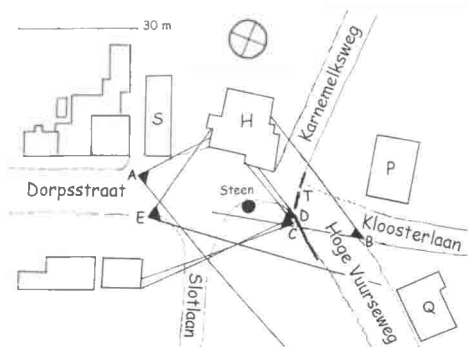
Naar het voorbeeld van Erik Schmitz¹² plotte ik op een vergroting van de kadasterkaart van 1824 de vijf gezichtspunten van de tekeningen A - E (afb. 6). Zij werden afgeleid uit de positie van de gebouwen en de Steen ten opzichte van elkaar. Plaats en dimensies van de gebouwen bleken redelijk nauwkeurig, afgezien van de in tekening A vergeten aanbouw. Nergens waren objecten samen geschoven, zoals op Italiaanse veduten.

De plaats van tolhek en tolboom, die niet op kaarten is aangegeven, blijkt uit A en B, ook zijn C en D ziende van het tolhek getekend. Op B is de aan het eind verzwaarde tolboom

prominent weergegeven, op A is hij nog net links en rechts achter de lindeboom zichtbaar. Volgens B was naast de tolboom een (te?) ruime doorgangsruijme voor voetgangers en ruiters, en in B en vooral in A belette een lang tolhek daarnaast het rijverkeer illegale doorgang. Dit hek liep langs de zuidrand van de Hoge Vuurseweg en één geleding stond langs de noordrand van de Karnemelksweg. Tekening A laat zien dat er in de as van de Dorpsstraat oostelijk van de Steen niet gereden werd, de grond is daar hobbelig, met gras begroeid en enige maanden eerder zijn er struiken gekapt, die op B (weer?) uitgegroeid zijn. De karrensporen voeren voor langs het rechthuis naar de tolboom. De karrensporen op C en D tonen dat men intussen zowel voor het rechthuis langs als direct in de as van de Dorpsstraat naar de tolboom kon rijden. Het bijschrift van D geeft aan dat het tolhek er in 1800 nog was. Op E lijkt de tol opgeheven, want het tolhek is verdwenen en voor een tolboom is het 'boerenhek' te zwaar.

De tekenaar van A zette de drie lindes voor het rechthuis op een rijtje achter elkaar en liet de uitstekende delen van de twee achterste weg. Bulthuis voorzag in het atelier de bomen van schilderachtige stammen en kronen en zette in B3 de zuidelijkste boom vóór in plaats van achter de Steen. Cats maakte er in C machtige eiken van. Ten slotte zette Van Ravenswaay ze in E waarheidsgetrouw neer, vergeleken met de eerste foto's.¹³

De tekenaar van A heeft op een stoel gezeten voor de stal links van de herberg, vergelijk afb. 6. Hij liet rechts een draagsteen van de Steen weg en tevens, zoals we zagen, de aanbouw tussen opkamer en gelagkamer en de achter de voorste boom uitstekende delen van de twee andere bomen. Bulthuis tekende B zittend op de splitsing van Kloosterlaan en Hoge Vuurseweg. Voor zijn gezicht op Klein Drakestein van dezelfde dag¹⁴ ging hij enkele meters ver zitten. Cats en Andriessen tekenden C en D leunend tegen het tolhek naast de tolboom, hun standpunten liggen naast elkaar. En Van Ravenswaaij stond E te tekenen in de oostberm van de Dorpsstraat, waar de Slotlaan rechts van hem op uitkwam. Op A

Afb. 6: Lage Vuursche, plattegrond van de omgeving van de Steen en het rechthuis H volgens de kadasterkaart van 1824. Het noorden is rechts. De wegranden zijn ingeschetst. Driehoekjes en lijnen geven de globale gezichtspunten en gezichtshoeken van de tekeningen A - E aan. De hooiberg achter het rechthuis is aangegeven door een cirkel met kruis. Een vette lijn geeft de tolboom T en het tolhek aan. S en P zijn houten stallen, Q een houten huis (tekening auteur).

ziet men aan de Hoge Vuurseweg nog het houten huis Q, dat evenals de stal P vooral op het genoemde gezicht op Klein Drakestein beter uitkomt.

De Steen

Ten onrechte heb ik in het verleden de tekeningen A en B gebruikt als argument tegen de echtheid van de Steen als dolmen of hunebedrest op zijn huidige plaats. In 1957 dacht ik in een obscure publicatie een prachtig argument voor de onechtheid gevonden te hebben. De Hilversumse amateur-oudheidkundige C.L. Heek had vastgesteld dat de Steen op ets B2 ontbrak, zodat de Steen toen dus nog niet op die plaats lag. Deze waarneming is in 1917 door P.J. van Ravesteijn gepubliceerd.¹⁵ Daar dat artikel aan Van Giffen bij zijn uitvoerige behandeling van de discussies over de echtheid van de Steen in 1925-1927 ontgaan was, vestigde ik er opnieuw de aandacht op. In 1971 publiceerde W.J. de Boone echter tekening B3, waarop de Steen wel degelijk te zien was, en dan nog wel met de ronde kant naar boven, zoals dekstenen van hunebedden en dolmens betaamt. De uiteindelijk in 2001 tevoorschijn gekomen voortekening B1 verklaart waarom de graveur in ets B2 de Steen niet herkenbaar had afgebeeld: in B1 was hij vrijwel verdoezeld.

Vervolgens meende ik uit de in 1972 opgedoken tekening A, en ook B, te kunnen opmaken dat de Steen destijds ter plaatse van het parkeerterreintje tegenover het restaurant aan de oostkant van de Dorpsstraat lag.¹⁶ Pas nu ik beider gezichtspunten op een plattegrond uitzette (afb. 6), blijkt ook dit onjuist: de rijweg, niet de Steen was verplaatst! *In 1781 lag de Steen dus op zijn huidige plaats; voordien zwijgen de bronnen, al kan tekening A wat ouder zijn.*

Aan het begin is al gestipuleerd dat zonder een nauwkeurig en ruimtelijk vrij uitgebreide opgraving geen definitieve uitspraak over de (on)echtheid van de Steen als 5000 jaar oud grafmonument gedaan kan worden. Nu te stellen dat de Steen (pre-)historisch

niets voorstelt is, zou zacht gezegd voorbarig zijn.

Maar ook als de Steen bij een opgraving geen prehistorisch grafmonument zou blijken te zijn, hoort hij toch onlosmakelijk tot de Dorpsstraat. Er is een kans dat hij dan een middeleeuwse gerechtssteen of Stapelsteen is, voorganger of ondersteuning van het rechtshuis. Deze zijn goed bekend uit Duitsland, waar Nederland toen nog toe behoorde.¹⁷ Misschien fungeerde de Steen bovendien als een in 1449 genoemde Soeststapel, grenspunt van het Gooi.¹⁸ En anders moet men er rekening mee houden dat hij daar in de zeventiende eeuw als *folly* (versierend element) door de Heer van Drakestein kan zijn neergezet. Gezien de talrijke negentiende- en twintigste-eeuwse afbeeldingen en literatuurvermeldingen¹⁹ is de Steen ook niet zomaar iets dat men achteloos verwijderen of verplaatsen kan.

Zoals het hunebed nu het Drentse logo vormt, is de Steen de roem van Lage Vuursche. Weliswaar heeft koning Lodewijk Napoleon *zeker niet* als ruitersstandbeeld geposeerd op de kleine bolle Steen van Lage Vuursche (2,2 x 1,6 m), maar deed hij dit op de tweeënhalve keer grotere vlakke deksteen (3,5 x 2,5 m) van hunebed D44 in de Emmerdennen in Drenthe.²⁰ Maar in het onderwijs aan de zevenjarige kroonprinses Wilhelmina speelde de Steen een bescheiden rol.²¹ En het verhaal dat je met een speld het bloed van de slachtoffers uit de altaarsteen kunt prikken, terwijl het ten slotte uit je eigen vingers komt, staat al in een meisjesboek uit 1894.²²

Het getuigt dan ook van wijsheid en historisch inzicht dat de Gemeente Baarn de Steen niet verplaatst heeft ter verbetering van de inderdaad wat benarde verkeerssituatie.²³ Terecht heeft men blijkbaar geoordeeld dat als de verkeersdrukte op mooie dagen te danken is aan de fraaie ligging van Lage Vuursche, men dit dorp niet ter wille van dit verkeer van een van zijn meest spraakmakende elementen moet beroven. Indien dit bij de wettelijke bescherming van Dorpsstraat en aanliggende huizen in 1966 al niet geschied zou zijn, zou de Steen alsnog expliciet bij

deze bescherming moeten worden inbegrepen.

Met dank aan de Koninklijke Verzamelingen, het veilinghuis Nienhuis-Sotheby's, het Rijksmuseum Amsterdam, het Museum Hilversum en het Amsterdams Archeologisch Centrum voor het beschikbaar stellen van de afbeeldingen. Bijzondere informatie dank ik aan de heren H. Bronkhorst (Baarn), D.T. Koen (het Utrechts Archief) en T. Laurentius (Middelburg).

Dr. J.A. Bakker (1935) was universitair hoofddocent bij het Amsterdams Archeologisch Centrum van de Universiteit van Amsterdam. Specialiteit de hunebedden en hun inhoud, de archeologie van het Gooi en de Vuursche en de prehistorische bewoning van Westfriesland.

Literatuur (zie ook in de noten)

- J.A. Bakker, 'Hunebeddencultuur bij de Lage Vuursche? I, De Vuurscher Kei', in: *Westerheem* 6 (1957), p. 27-30.
- J.A. Bakker, 'A list of the extant and formerly present hunebedden in The Netherlands', in: *Palaeohistoria* 30 (1988), p. 63-72.
- J.A. Bakker, 'Opmerkingen over Drakestein voor 1640', in: *TVE* 19 (2001), p. 4-10.
- J.A. Bakker, *Kanttekeningen bij mijn publicaties en enige andere zaken*, Baarn 2004.
- W. de Blécourt, *Volksverhalen uit Utrecht en het Gooi*, Utrecht-Antwerpen 1979.
- W.J. de Boone, 'De dolmen aan de Vuurse', in: *Westerheem* 20 (1971), p. 149.
- H. Bronkhorst, 'Oude tekeningen van de Lage Vuursche in het Koninklijk Huisarchief', in: *Baerne* 26-(2) (2002), p. 10-13.
- D.T. Enklaar, *Middeleeuwse rechtsbronnen van Stad en lande van Gooiland*, Utrecht 1932 (Werken Vereeniging Uitgaaf Bronnen Oud-Vaderlandsch recht).
- F. Gaasbeek, J. van 't Hof & M. Koenders, *Baarn, geschiedenis en architectuur*, Zeist 1994 (Monumenten-inventarisatie provincie Utrecht).
- A.E. van Giffen, *De hunebedden in Nederland*, I, 1925, II, 1927, Atlas 1926, Utrecht.
- E. van Ginkel, S. Jager & W. van der Sanden, *Hunebedden, monumenten van een Steentijdcultuur*, Abcoude 1999.
- L.J.F. Janssen, *Hilversumsche oudheden. Eene bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis der vroegste Europeesche volken*, Arnhem 1856.
- J. Meier, *Untersuchungen zur Deutschen Volkskunde und Rechtsgeschichte* [2], *Ahnengrab und Rechtstein*, Berlijn 1950 (Deutsche Akademie der Wissenschaften Berlin, Veröffentlichungen der Kommission Volkskunde 1).
- B. Olde Meierink, 'Drakestein', in: B. Olde Meierink e.a. (red.), *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*, Utrecht 1995, p. 175-179.
- T. Pluim, *Uit de geschiedenis van Baarn*, Baarn 1932.
- F. Renou & E.E. van Mensch, *Jan van Ravenswaay 1789-1869, schilder van vee en landschap*, Hilversum 1987.
- T. de Ridder, *Lage Vuursche. Een wandeling door de Vuursche bossen. Op zoek naar de geschiedenis in het landschap*, Amersfoort 1997 (Archeologische Routes in Nederland 13).
- J.A. de Rijk, *Wandelingen door Gooi en Eemland en Omstreken*, Hilversum 1905 (geïllustreerde postume update van artikelen in *De Gooi en Eemlander* 1882-1887).
- J. Scheltema, 'Berigt aangaande een oud altaar (dolmin), of een naar een hunebed zweemend overblijfsel van de eerste bewoners dezer landen, in het dorp de Vuursche', in: J. Scheltema, *Geschied- en letterkundig mengelwerk* III (2) 1833, p. 35-45.
- H. Stevens, *De Lage Vuursche*, Baarn 1982.

Noten

- 1 Scheltema 1833. Uitvoeriger over de volgende kwesties aangaande de Steen: Bakker 2004, p. 10-14, 18-21, 23-25.
- 2 'Brief van kloosterbroeder Harmarkerus aan broeder Godelinus te Keulen over zijne reis door het sticht van Utrecht in het laatst der negende eeuw', in: *Utrechtsche Volksalmanak* 1846, p. 133-140; De Blécourt 1979, p. 219-220; Bakker 2004, p. 23-25.
- 3 Janssen 1856, p. 73-74.
- 4 Mededeling Th. Laurentius, Middelburg, van wie ik de tekening in 1972 kocht.
- 5 Koninklijke verzamelingen MCS 626, in 2001 ontdekt door H. Bronkhorst, nog niet gereproduceerd.
- 6 Catalogus Sotheby Mak van Waay 284, 3.4.1978, nr. 218, p. 61, ill. p. 127: *A View of Laage Vuursche, an elegant couple in the foreground*. Kleurenrepro's verschenen in Van

- Ginkel e.a. 1999, p. 135 en Bakker 2004, omslag.
- 7 Hilversums Museum E81: Renou en Van Mensch 1987, p. 13, 17, nr 57, vgl. ook afb. 5, cat. 51 (1810).
 - 8 Olde Meierink 1995, p. 178.
 - 9 Stevens 1982, p. 57.
 - 10 Als vierkantje met bijschrift *Everts luijs* op de kaart NA VTH 3019 uit 1597 en als vierkantje op de ongeveer even oude kaart NA VTH 3018.
 - 11 Vergrote repro's: Olde Meierink 1995, p. 179 en Bakker 2001, afb. 1. In 'Grensrelicten en oude wegen op en rond de Vuursche', in: *TVE* 23 (2005), p. 26-38, toonde J. Groeneveld aan dat de concentrische wallen en grachten van *Warnars hofstee* bij Sinck 1619 (NA VTH 2582) exact op de plaats van Groot Drakestein liggen, zodat 'optie 1' (Bakker 2001) de juiste is.
 - 12 E. Schmitz, 'Rembrandt in Diemen', in: *Kroniek van het Rembrandthuis* 1990 (1-2), p. 24-32.
 - 13 Foto's uit 'begin twintigste eeuw': De Rijk 1905, p. 34 en Stevens 1982, p. 8. Tussen 1820 en 1900 ontbreken goede afbeeldingen van de herberg met de Steen. Een grote verzameling afbeeldingen in pannenkoekenhuis De Vuursche Boer.
 - 14 De ets van Bendorp naar Bulthuis is onder plaat B2 als GEZIGT OP VUURST in de *Vaderlandse Gezichten* afgedrukt (repro bijv. Stevens 1982, p. 51). De wel net zo als B3 voor een liefhebber gemaakt tekening (Bronkhorst 2002, afb. p. 11) is afwijkend van de ets met mensen en dieren gestoffeerd.
 - 15 Hilfert (pseudoniem P.J. van Ravesteijn), 'Gooische Omtrekken, I, Groote steenen', overdruk uit: *Vooruit, Vrijzinnig Nieuwsblad voor het Gooi*, Hilversum 1917.
 - 16 Bakker 1988; indirect Grootendorst-Doornekamp, 'De steen aan de Vuursche', in: *TVE* 11 (1981), p. 217-219.
 - 17 Meier 1950, p. 39-40 en 53-58, onder meer met beschrijving uit 1794 van de als gerechtssteen fungerende Stapelstein te Wolfbehringen bij Erfurt (die cultuurgeografisch geen dolmen kan zijn).
 - 18 Enklaar 1932, p. 35-37. Vergelijk Bakker 2004, p. 19-21, waar deze mogelijkheid overigens nog niet genoemd wordt.
 - 19 Op afbeeldingen van de Bataven uit 1833-1955 komt de 'altaartafel' van Lage Vuursche opvallend veel voor (P. Roelofs en L. Swinkels, *De Bataven. Verhalen van een verdwenen volk. Tentoonstellingswijzer*, Nijmegen 2004, p. 73). Gekopieerd naar de platen in Scheltema 1833 is de Steen van Lage Vuursche ook herhaaldelijk apart afgebeeld, bijvoorbeeld in *Ons voorgeslacht, in zijn dagelijksch leven geschilderd* van W.J. Hofdijk (dl. I, Haarlem 1859) en *Geschiedenis der zeventien Nederlanden* van P.H. Witkamp (dl. I, 1882).
 - 20 W.J. de Wilde, 'Een legendarische alomtegenwoordigheid' in: *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* 1906, p. 152-167.
 - 21 C. Fasseur, Wilhelmina. *De jonge koningin*, 1998, p. 95 (meester Gedikings cahier V, les 208, herfst 1887).
 - 22 Tine van Berken [= Anna Christina Witmond-Berkhout, 1870-1899], *Een klaverblad van vier*, Amsterdam 1894, p. 165.
 - 23 Door aanrijdingen is de Steen vooral na 1950 nogal eens verzakt, waarna hij door Publieke Werken Baarn telkens weer herplaatst werd. Vanwege de Steen is de 5 - 6 m brede, rechte asfaltweg nu schuin tussen de rooilijnen in gelegd, zodat de westelijke berm voor de herberg 12 m breed en bij de Koudelaan maar 6 m breed is. Bij de oostelijke berm is dit andersom (6 en 13 m).

Vereniging Vrienden van het Gooi zeventig jaar en nog springlevend

Ruud Gortzak

Zeventig jaar oud en toch nog springlevend. Dat is de Vereniging Vrienden van het Gooi (VVG). Dit bleek eind september toen de vereniging in Baarn tijdens een goed bezocht symposium de 'Visie ruimtelijke toekomst van het Gooi tot 2020' besprak. In dit veelomvattende plan geeft de Vereniging zijn visie op de kansen en bedreigingen van het landschap, de natuur, het milieu en het erfgoed in het Gooi. De VVG stelt bijvoorbeeld voor om geen laatste open gebieden meer te bebouwen als de huidige bouwplannen in 2015 zijn gerealiseerd. 'Zit er dan een slot op het Gooi en is het Gooi dan vol?' luidde een vraag tijdens het symposium. 'Ja eigenlijk wel', antwoordde secretaris Jan Vollers.

Het gepubliceerde en in Baarn besproken plan luidt, volgens hem, een nieuwe fase in in het bestaan van de vereniging. 'Niet langer willen we met onze reacties achter de feiten aanlopen. Dat komt vaak neer op dweilen met de kraan open. Nu ontwikkelen we zelf een visie op het Gooi, geven we aan welke plannen en ontwikkelingen voorrang dienen te krijgen. Zo kunnen we van tevoren invloed uitoefenen', aldus Vollers.

Toch past de huidige aanpak binnen de traditie. De vereniging werd immers opgericht met het doel zowel in het landelijk als in het stedelijk gebied het eigen karakter van het Gooi en omstreken zo goed mogelijk te bewaren en een goed natuurbeheer te bevorderen. Zij streefde hierbij naar een milieubeheer en ruimtelijke ordening, die aantasting van de natuur- en cultuurwaarde tegengaan of voorkomen. En ze moest, vonden de oprichters, niet alleen de ruimtelijke ordening op de voet volgen, maar ook adviseren en zonodig bezwaar maken tegen voorgenomen plannen.

Conservatief

Het bezwaar maken blijft dan ook een van de speerpunten van het beleid. Zo zijn er innige contacten met het Platform tegen de A6 - A9 en namen de Vrienden van het Gooi deel aan de grote manifestatie tegen de plannen voor deze snelweg die op 14 november in Weesp gehouden werd. 'Soms horen we', schreef Jan Vollers in 2001 in het blad van de vereniging, 'dat de Vrienden alleen maar tegen verandering en vernieuwing zijn. Kort samengevat: het bestuur zou alleen conservatief bezig zijn. In de letterlijke betekenis van het woord is dat waar. Wij hechten eraan om waardevolle natuurwaarden in stand te houden, ondoor-

Jan Vollers presenteert de visie van de Vrienden van het Gooi op het symposium (foto VVG).

dachte ingrepen in het landschap te voorkomen en het karakteristieke van onze dorpen en steden ook voor het nageslacht te behouden.'

'Het is echter onjuist', zo ging hij verder, 'een beeld van onze vereniging op te roepen dat we conservatief zijn en nee zeggen tegen alle ontwikkeling en verandering. We willen graag beschouwd worden als serieuze gesprekspartner van overheden. Daarom zeggen we meestal ja als we gevraagd worden toe te treden tot overleg- en klankbordgroepen. Soms is het echter onafwendbaar dat het bestuur zich richt tot de rechter als het meent dat te weinig rekening is gehouden met de groene belangen en/of procentueel onzorgvuldig daarmee wordt omgegaan.'

Andere naam

De Vereniging Vrienden van het Gooi is in 1935 opgericht onder een andere naam: Vrienden van het Gooi-Reservaat. De Vereniging was, blijkt uit het toenmalige artikel 2 der statuten, toen vooral van plan 'in nauwe samenwerking met de Stichting Goois Natuurreservaat aan de aan deze stichting toebehorende terreinen meer bekendheid te geven en deze zo mogelijk te helpen uitbreiden, belangstelling op te wekken voor het behoud daarvan in hun meest oorspronkelijke staat, de in deze streek inheemse flora en fauna te beschermen en het doelmatig gebruik van deze natuur door het publiek te helpen bevorderen.' De Vrienden, bleek al snel, liepen met de Stichting mee 'met ongelijke pas'. Er was steeds vaker sprake van wederzijds onbegrip. Bij het publiek leverde de sterk op elkaar gelijkende namen nogal wat verwarring op. Toch duurde het tot 1959 alvorens de naam gewijzigd werd.

In de tien jaren daarna hebben de Vrienden meer dan ooit aan de weg getimmerd. Zo werd op 7 november 1959 het eerste Gooicongres gehouden onder de titel *Om de toekomst van het Gooi*. Het congres, dat de basis legde voor wat later het Gewest Gooi en Vechtstreek zou worden, werd een groot succes. De vrienden wilden snel daarna de conclusies van het Gooicongres in een audiëntie bij de

minister-president gaan toelichten. Een delegatie kreeg pas op 29 maart 1960 drie kwartier de tijd om te pleiten voor een versnelde inpoldering van Zuidelijk Flevoland ter ontlastening van het Gooi. En men had succes.

Daarna volgde in november 1961 een studiebijeenkomst over de bestuurlijke aspecten van het Gooiprobleem. Het organiseren van dit soort bijeenkomsten en het uitgeven van brochures heeft er, aldus velen, mede toe geleid dat uiteindelijk aan de inpoldering van Zuidelijk Flevoland voorrang is verleend. Ook werd er in 1970 met succes actie gevoerd tegen de weg door het Bikbergerbos. Later kwam men – net als in 1958 toen er geprotesteerd werd tegen de omlegging van rijksweg 1 noordelijk van de vesting Naarden – in actie tegen nieuwe wegen in het Gooi. De bemoeienissen waren niet altijd vergeefs. Teleurstelling en voldoening wisselden elkaar af.

Gezag

De vereniging telt thans ruim 2300 leden en zegt haar gezag te ontleen aan een groot draagvlak onder de Gooise inwoners en de ongebondenheid aan een bepaalde partij of belangengroep. In het verleden is getracht dat draagvlak nog groter te maken door samen met de Stichting Tussen Vecht en Eem een gezamenlijk blad uit te geven. In september 1982 werd besloten tot samenwerking, waarbij elk de eigen identiteit zou behouden. In het eerste nummer van het door beiden uitgegeven blad schreef de voorzitter van de Vrienden van het Gooi, I.W.G. Pfeiffer, voorzitter van de Vrienden van het Gooi: 'De formule zal breed zijn: natuurlijk over planten en dieren, over ruimtelijke ordening, behoud en bedreiging van natuur en landschap en over landschapshistorie. Maar ook komen aan de orde: nieuws en discussie over reservaten, karakter van bebouwing, dorpen en culturele aspecten die te maken hebben met het karakter als woon- en leefomgeving. En niet te vergeten de bodem, het water, bijzondere vondsten en waarnemingen.'

Het 'huwelijk' duurde dertien jaar. Een van de oorzaken van de scheiding was van financiële aard. De vereniging verloor leden

Ook de mening wordt gevraagd van de deelnemers aan het symposium door Bart Heller, gedeputeerde in Noord-Holland (foto VVG).

en de gelden die nodig waren om het gezamenlijke blad uit te geven drukten (te) zwaar op de begroting van de vereniging. De Stichting TVE hield het bij de scheiding dan ook op 'de behoefte om onafhankelijk van anderen de inhoud van het tijdschrift beter te kunnen afstemmen op haar eigen werkgebied.' De Vrienden waren in hun verklaring iets duidelijker: 'Na dertien jaar werd het huwelijk ontbonden als gevolg van een in de laatste jaren gegroeide incompatibiliteit d'humeur et de caractère. Zo liggen de feiten.'

Die grote verschillen van karakter – en van inzicht – hebben de Vereniging Vrienden van het Gooi vaker parten gespeeld. In maart van 2004 stapte bijna het halve bestuur op. Volgens voorzitter Maud Arkesteijn kwam dit doordat sommige bestuursleden zich niet meer zo thuisvoelden toen er 'een andere wind ging waaien' en het bestuur een krachtig standpunt in wilde nemen over de voorstellen van Hans Hillen voor een heideweg langs de Erfgooiersstraat in Hilversum. De opgestapte bestuursleden André Berg, Albert Dierick en Erwin van den Berg lieten in de Gooi en Eemlander weten dat zij ernstige bezwaren hadden tegen de autoritaire manier waarop voorzitter Arkesteijn de vereniging leidt.

'Misschien hadden de problemen ook te maken met het feit dat Maud een vrouw is',

zegt Vollers nu. Hij noemt de bestuurscrisis een onaangename periode die de Vereniging Vrienden van het Gooi alweer achter de rug heeft. 'Karakters botsten en we hebben ons toen druk gemaakt over iets – dat plan van Hillen – dat inmiddels van de kaart is gehaald. De penningmeester die destijds is opgestapt was weer aanwezig op ons symposium. We kijken samen weer vooruit.'

Toekomst

Hoe die toekomst van de Vereniging eruit zal zien is onduidelijk. 'We merken net als andere verenigingen, dat ons ledenbestand krimpt', zegt Vollers. 'Het zijn vooral mensen van boven de veertig die interesse tonen. Er wordt door ons samengewerkt met de Milieufederatie, met het IVN, met het Goois Natuur Reservaat en we hebben contacten met TVE en met het Platform tegen de A6-A9. In het Gooi wonen genoeg mensen met een brede belangstelling voor natuur, cultuur, milieu, ruimtelijke ordening om een vereniging levend te houden. Daar zouden we ons op moeten richten. We willen onze krachten wel bundelen maar onze invalshoek is een andere dan die van genoemde organisaties. Misschien moeten we vaker naar elkaar verwijzen. Fuseren zie ik niet gebeuren.'

Jan Vollers ziet wel een mogelijkheid in het samen met TVE werken aan een haalbaarheidsstudie naar een zogenaamd Gooifonds. Een fonds dat veilig kan stellen dat landgoederen van particulieren, die deel uitmaken van het waardevolle landschap en het cultuurhistorisch erfgoed dat er vaak mee verbonden is, niet verkaveld worden of in handen komen van een projectontwikkelaar. 'We wonen in een deel van het land waar veel geld is. Waarom zouden we mensen met veel geld en geen landgoederen niet in contact brengen met mensen zonder veel geld maar met een landgoed om die landgoederen te bewaren en dan, net als bij voorbeeld de Bantam, open te stellen voor alle mensen die daar willen recreëren? In Schotland heb ik kennis gemaakt met trusts die dit soort werk doen. Het is fantastisch wat zij allemaal tot stand brengen.'

Tastbare Tijd – Cultuurhistorische atlas van provincie Utrecht

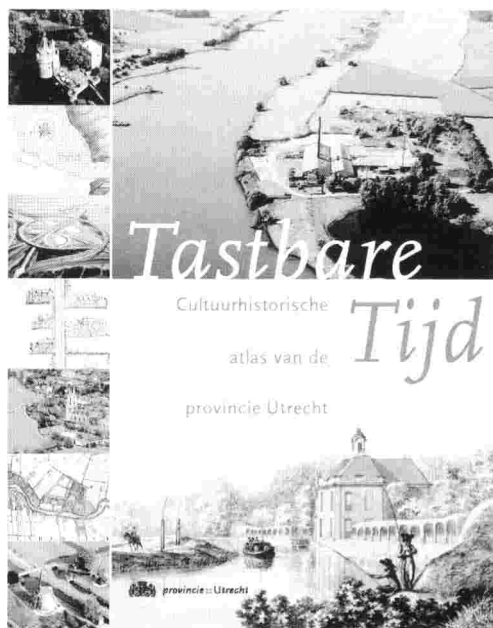
Enkele kanttekeningen bij een prachtig boek

Jaap Groeneveld

Onder grote belangstelling werd op 25 mei j.l. tijdens een sfeervolle bijeenkomst in een oude steenfabriek te Wijk bij Duurstede het boek *Tastbare Tijd – Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*¹ gepresenteerd. Het boek is geschreven door Roland Blijdenstein van de provincie Utrecht en voorzien van veel fraai kaart- en beeldmateriaal, zowel oud als nieuw. Het is het prachtige resultaat van een project, dat in 2000 begon als gevolg van beleid van de provincie om het cultuurhistorisch erfgoed zichtbaar te maken.

Het boek

Het boek geeft een goed overzicht van de rijkdom aan cultuurhistorisch erfgoed in de provincie Utrecht buiten het stedelijke domein. Men zal er noch stadsgezichten, noch veel nostalgische afbeeldingen in aantreffen, maar wel heel veel zaken van waarde in het hedendaagse landschap, vaak door fraaie luchtfoto's geïllustreerd. Het beschrijft de 'tastbare tijd', de fysieke neerslag van menselijk denken en handelen in de ruimte en door de tijd heen, met de bedoeling de meest kenmerkende getuigenissen van de vroegere tijd te presenteren. Op basis daarvan is de Cultuurhistorische Hoofdstructuur van de provincie Utrecht en een visie ontwikkeld om de 'cultuurhistorische waarden te continueren en door te vertalen naar de komende tijd'. De selectie is gemaakt aan de hand van ontwikkelingen per tijdperk en per deelgebied. Het boek is niet alleen bedoeld voor beleidsmakers, planologen en ontwerpers, maar wil ook de inwoners van de provincie Utrecht inspi-

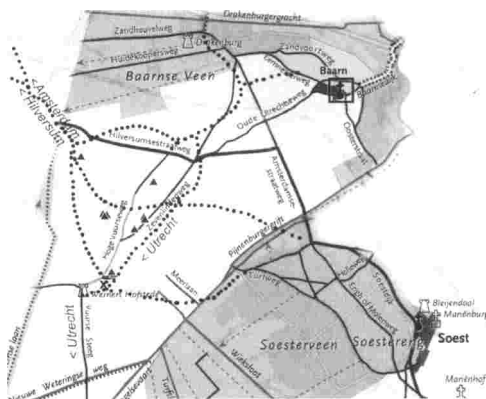
reren tot het in stand houden van het culturele erfgoed.

Het boek is logisch opgebouwd. Eerst worden provinciewijd de tijdvakken gedefinieerd en toegelicht in het hoofdstuk *Stappen door de Tijd* onder de koppen: *Onder het maai-veld* (tot 1000), *De structuur bepaald* (1000-1600), *Linten en lijnen* (1600-1800), *Creatief met water* (1800-1900), *Uitbreiding en doorsnijding* (1900-2000). Over de samenvatting van het tijdvak 1000-1600 kan men op het eerste oog twisten, maar onder de noemer van het *Periodiek Systeem van de provincie Utrecht* wordt duidelijk dat het ongeveer zes eeuwen nam

om in alle deelgebieden de structuur te laten verschijnen. Daarna volgde de Gouden Eeuw met haar economie en welvaart gerelateerde ontwikkeling, zodat 1600 natuurlijk een geschikt omslagpunt is.

Na dit voorwerk volgt een hoofdstuk over drie deelgebied overlappende historische verdedigingslinies, de Romeinse Limes, de Grebbelinie en de Hollandse Waterlinies, en een hoofdstuk met tien deelgebieden, die alle een karakteristieke eigenheid hebben. Ik noem hier alleen de aan het Gooi grenzende deelgebieden: Utrechtse Heuvelrug (o.a. Baarn, Lage Vuursche en deels Soest), de Vecht, Vechtplassen (Maartensdijk, Westbroek, Tienhoven, zonder overigens een plas te kunnen bekenen) en Eemland. Gemeentegrenzen worden niet *à priori* aangehouden als grens voor een deelgebied, daarentegen treedt men uiteraard niet buiten de provinciegrenzen, zodat Loosdrecht met de echte Vechtplassen eruit is gevallen. Beide hoofdstukken worden, naast veel afbeeldingen, ondersteund met kaarten per tijdvak. De daarin gekozen belangrijke elementen zijn aangegeven tegen de achtergrond van een vage hedendaagse topografische kaart. Elke verdedigingslinie of deelgebied wordt afgerond met een visie voor de toekomst. Tot slot wordt in twee hoofdstukken de Cultuurhistorische Hoofdstructuur van en de visie voor de hele provincie samengevat.

Uit de bibliografie blijkt dat zeer recente publicaties nog zijn verwerkt. Het boek steunt door de omvang van het gebied en het doel van de publicatie niet op eigen bronnenonderzoek, maar vormt een samenvatting van bestaande literatuur. Het resultaat is een mijlpaal in het omgaan met ons erfgoed en het kan naar mijn mening een voorbeeld zijn voor andere provincies. Als eerste denk ik dan aan de provincie Noord-Holland, in het bijzonder aan de beschrijving van het Gooi en het Vechtplassengebied, het gebied tussen de Vecht en de Eem. Ik vind het eigenlijk jammer dat het Gooi niet bij Utrecht hoort, als je ziet waar deze provincie mee bezig is. De hele Heuvelrug zou onder een consistent beleid kunnen vallen en per slot is het Gooi

Fragment ontleend aan het boek *Tastbare Tijd* (p. 84). Gestippeld is aangegeven een aantal wegen die uit de middeleeuwen zijn overgeleverd op de kaart van Sinck uit 1619 en zoals behandeld in TVE nr. 1 van 2005. Met X is naar de laatste inzichten de plaats van Warnars Hofstede aangegeven.

met het Vechtplassengebied een hap uit de kaart van Utrecht en, met alle respect voor de geschiedenis, toch maar een merkwaardig aanhangsel aan Noord-Holland.

Kanttekening middeleeuwse wegen

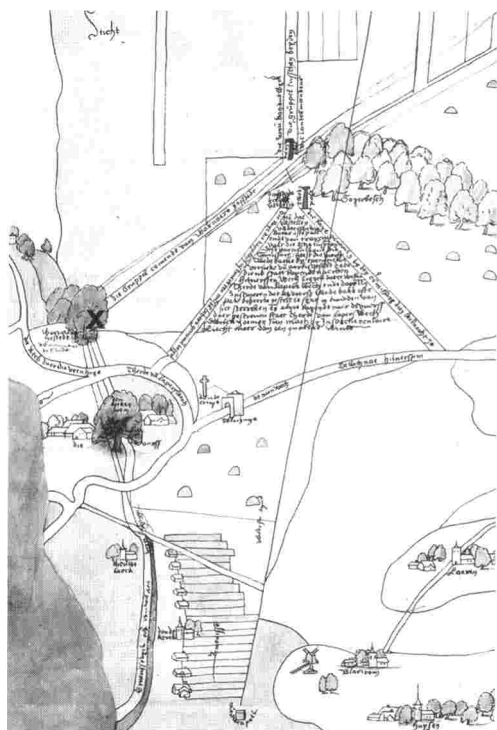
Elk boek mag met nog zo veel zorg samengesteld zijn, er kan links en rechts toch altijd wat misgaan. Bij een mij zeer bekend gebied, de Vuursche en naaste omgeving, in het bijzonder in de deelgebieden Utrechtse Heuvelrug en Eemland, wil ik enkele constructieve kanttekeningen plaatsen. Het is jammer dat voor dit boek mijn artikel 'Grensrelicten en oude wegen op en rond de Vuursche' in TVE² net te laat kwam. Het had een beter inzicht kunnen geven in het verloop van enkele wegen van voor 1600. Aan de andere kant had men de fouten ook kunnen voorkomen door betere bestudering van aangehaalde literatuur en bekende oude kaarten. De omvang van het project zal hier debet aan zijn.

Op de genoemde kaart van 1000-1600 (p. 84) horen naar mijn mening zeker de vol-

gende wegen niet thuis: de Zandheuwelweg, de Huidekoopersweg en de Zevenlindenweg. Het mag zo zijn dat sommige bestaande oude wegen op de woeste zandgronden op zeker moment recht werden getrokken, maar ze als rechte lijnen intekenen in de kaart 1000-1600 is volgens mij een te grote simplificatie. Zij zijn pas ontstaan als een geheel nieuw patroon nadat de buitenplaatsen op de flanken van de Vuursche werden aangelegd vanaf medio zeventiende eeuw, terwijl een aantal oude routes gewoon bleef bestaan als parallelwegen om vee te drijven of voor ander verkeer, bijvoorbeeld agrarisch en hessenkarren. Dat geldt overigens niet voor sommige wegen in de verkaveling van het Baarnse Veen en Eemnes, want die verkaveling was recht, zoals bij de Zandheuwelweg. Deze lage weg naar Hilversum is niet zo oud als wordt gesuggereerd, want hij komt niet voor op de kaart van Jacob Aertsz. (1639), maar wel op die van Balthazar Fz. van Berckenrode (1651). Pas in 1670 zien we de verbinding met de Liebergerweg op de kaart van P. de Hooghe (1670). Ouder waren de Jan Swart of Catoenbaal Steeg op de grens van Eemnes en Baarn, en de Biersteeg te Eemnes (Sinck 1619). De Huidekoopersweg begint bij kasteel Groeneveld (na 1680) als laan op de zichtas. De Hilversumse en Amsterdamse straatwegen bestaan als straatweg pas sinds ca. 1825. Kronkelige karrensporen waren hun voorgangers. De prachtige lanen van medio achttiende eeuw, waarover ze gedeeltelijk zijn aangelegd, zijn reeds lang geleden aan het verkeer opgeofferd. Alle hier genoemde rechte wegen krijgen naar mijn mening onterecht een middeleeuws stempel. Hooguit vormen de beide straatwegen nog een aandenken aan een oude lokale route. Op zijn vroegst horen ze allemaal thuis in de periode 1600-1800, geheel passend onder de noemer 'Linten en lijnen'.

Natuurlijk is het mooi dat ze in elk geval opgenomen zijn, maar de wijze van presenteren versluiert wel het middeleeuwse wegennet. Men vindt dat patroon nog op kaarten van de tijd voor het ontstaan van de buitenplaatsen (1640), zoals bij Hornhövius

(1599), Sinck (1619), Berckenrode (1621) en Blaeu (1630). Met moeite is het oude patroon ook terug te vinden op de schematische maar onnauwkeurige kaart van de oostkant van Gooiland uit ca. 1539³. Sinck's kaart is een nauwkeurige kaart van het grensgebied met de belangrijke wegen op de Vuursche⁴. Het blijkt dat het niet op de kaart van 1000-1600 aangegeven deel van de Oude Utrechtseweg deels nog terug te vinden is parallel aan de Zevenlindenweg. Dat geldt ook voor 'het harde van de Lapersweg' op de Vuursche, die nog in de zeventiende eeuw als één van de belangrijke grote doorgaande wegen en vermoedelijk daarna nog als hessenweg tus-

Fragment van kopie uit 1917 van de kaart met betrekking tot de grenskwestie tussen de Gooiers en die van het Oostveen (Maartensdijk) omstreeks 1539, het zuiden boven (Het Utrechts Archief). De aangegeven 'banen' in omgekeerde V-vorm zijn geclaimde grensscheidingen, geen wegen. Met X is aangegeven de plek van Warnars Hofstede, waar nu Drakenstein staat. Zie ook de omslag voor de hele kaart in kleur.

sen Amsterdam en Amersfoort moet hebben gefungeerd. Voor deze wegen geldt wat Blijdenstijn terecht schrijft: 'Onderzoek naar prehistorische en middeleeuwse bewoning en wegenpatronen op de heuvelrug is nauwelijks verricht, maar onder latere zandverstuivingen en recentere bebossing moet nog veel verborgen liggen!' De door mij aangetoonde resten van wegen liggen overigens niet eens verborgen. Deze middeleeuwse wegen zouden alsnog ingebed moeten worden in de Cultuurhistorische Hoofdstructuur. Gelukkig liggen ze binnen het domein van Staatsbosbeheer en op het Landgoed Pijnenburg.

Kanttekening bij de kaart van 1539

Van een andere orde is het onderschrift bij de kopie van de kaart van het Gooi uit ca. 1539 (p. 267). Hoewel in de hoofdtekst de geschiedenis van de grenzen op de Vuursche correct is weergegeven, blijkt het bijschrift onjuist te zijn met de volgende zinnen: *'Met een lange rechte lijn is tussen de Leeuwenpaal en de Utrechtse Dom (boven) de grens uit 1531 tussen het Sticht en Holland (het Gooi) aangegeven. (...) In een V komt de Lage Vuurscheweg (links) en de Zeven Lindenweg (rechts) samen bij het latere Drakensteyn. De rechte weg eronder is de Vuursche Steeg.'* Alleen op details is deze kaart eerder in TVE genoemd. Ik grijp daarom deze gelegenheid aan om de essentie van deze kaart onder de aandacht te brengen.

Over de lijn naar de Dom kan ik kort zijn, met verwijzing naar mijn in het boek aangehaalde publicatie van december 2004⁵. De lijn is een rooilijn waarlangs slechts bij Eemnes de bedoelde grens is gelegd. Deze schier onuitroeibare fout moet zijn ontstaan bij Enklaar⁶ toen hij vier kaarten van het Gooi dateerde, waaronder deze. De essentie van deze schematische kaart wordt sindsdien meestal volledig verkeerd begrepen. Het ging hier in wezen niet om de genoemde rooilijn, die slechts een ongelukkig weergegeven oriëntatiemiddel was. Het ging om de bepaling van de scheiding binnen Hollands gebied tussen de Gooise gronden en het stuk Oostveen van

de Maartensdijkers in de omgeving van de Hollandse Sloot tussen de huidige grenspalen 11 en 16. Immers, het Baarnse Veen, de Vuursche en een aangrenzende punt Bilts en Maartensdijks veen waren sinds het vonnis van de Geheime Raad te Mechelen bij Holland ingedeeld. Na het vonnis van 1535 moest naast de grens tussen de gewesten ook de scheiding tussen enerzijds de Gooise en anderzijds de Hollands-Baarnse en Hollands-Maartensdijkse gronden worden uitgezet.

Met de Maartensdijkers ging het fout, want zij hadden ten koste van de Gooiers de landmeter Frans Cranevelt wijs gemaakt, dat 'het harde van Lapersweg' lag op een plek die later ook wel als 'het harde van Nieuweweg' gerefereerd wordt, meer naar het westen op de Monnikenberg(en). De Gooiers accepteerden dit niet toen in 1536 bakens waren uitgezet, wat resulteerde in nieuwe procesgangen. Daarom juist is deze kaart getekend, want de tekst in de omgekeerde V verklaart het dispuut (zie Enklaar). De beide dubbele lijnen aan weerszijden zijn de door beide partijen geclaimde scheidingen, die moesten resulteren in een te graven greppel. Rechts staat voor de Maartensdijkers: *'die raye [grens, scheiding], genomen bij den commissaris, diez beclaecht is'*, en links voor de Gooiers: *'die raye, die dappellanten sustineren [volharden] ten minsten behoren genomen te sijn'*. De Gooiers kregen uiteindelijk gelijk en het vonnis van 1535 werd in 1541 nog eens bekrachtigd. Vermoedelijk hebben toen de Gooiers ook niet helemaal hun zin gekregen, want de huidige grens loopt naar de plek waar volgens Sinck het blokhuis stond. De punt van de omgekeerde V komt niet uit bij Drakenstein, want de voorganger daarvan was Warnars Hofstede en die staat meer naar links op de kaart. Ergo, er is geen sprake van de beide genoemde wegen. De dubbele lijn die vanuit de punt omhoog gaat is dan ook niet de Vuursche Steeg, maar het is de greppel tussen de gronden van het klooster Oudwijk (oosten) en die van de landscommandeur (westen), wat ook netjes op de kaart staat. Vermoedelijk heeft haastwerk geleid tot het gewraakte onderschrift.

Besluit

Mijn kanttekeningen op dit boek zijn bedoeld als constructieve bijdragen aan de geschiedschrijving. Laat deze echter niemand weerhouden dit prachtige boek aan te schaffen. Hopelijk komt er nog eens een herdruk waarin aanvullingen en correcties verwerkt worden.

Jaap Groeneveld is bestuurslid van TVE en coördinator van de Werkgroep oude wegen tussen Vecht en Eem.

Noten

- 1 Roland Blijdenstijn, *Tastbare Tijd – Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, uitgave van de provincie Utrecht, uitgeverij PlanPlan producties, Amsterdam 2005, 320 pagina's, ca. 245x305 mm, ISBN 90 76092 400, € 29,50.
- 2 Jaap Groeneveld, 'Grensrelicten en oude wegen op De Vuursche', *TVE* 23 (2005), nr. 1, p. 26-38.
- 3 Beschadigde origineel in Nationaal Archief, inv. VTH 2579. S. Groeneveld en A.H. Huussen jr. dateren de kaart op ca. 1539 en van de hand van Cornelis Domisz. e/o Evert van Schaick (*Hollandse studiën*, deel 8, Historische Vereniging Holland, Dordrecht 1975) als correctie en aanvulling op D.Th. Enklaar, hieronder.
- 4 Als noot 2.
- 5 Jaap Groeneveld, 'De oostgrens van Holland langs het Gooi na 1300', *TVE* 22 (2004), p. 268-286.
- 6 D.Th. Enklaar, 'De oudste kaarten van Gooiland en zijn grensgebieden', in *Nederlandsch Archievenblad*, 1931/32, p. 185-205.

Cadeau-abonnement

Zoekt u een aardig cadeau voor iemand in Uw familie- of vriendenkring?

Dan is een cadeau-abonnement op TVE misschien wel de oplossing.

Voor slechts € 10,00 (normaliter € 15,50) kunt U de jaargang 2006 van *Tussen Vecht en Eem* cadeau doen aan een vriend(in) of familielid. Tot maart 2006 sturen wij U het laatst verschenen nummer om zelf te geven. Dus nummer 4 van 2005 komt er nog eens gratis bij!

Hoe doe ik dat?

Een briefje of e-mailtje aan de penningmeester van TVE met uw eigen naam en adres en die van de ontvanger.

Stort tegelijk € 10,00 op giro 3892084 ten name van St. Tussen Vecht en Eem, 3755 HJ Eemnes, onder vermelding van 'cadeau-abonnement' en naam ontvanger.

Adres penningmeester TVE: Plantsoen 14, 3755 HJ Eemnes.

E-mail: penningmeester@tussenvechteneem.nl.

De historische betekenis van Naarden

De Open Dag van TVE in het Nederlands Vestingmuseum

Ruud Gortzak

Moeten bezoekers van Naarden in de toekomst bij de Utrechtse Poort een toegangsbevijs voor Naarden kopen en tegelijkertijd van de kassier aldaar vernemen waarheen ze als eerste hun schreden moeten richten? Die vraag werd door architect André Hoek opgeworpen tijdens het symposium 'Geschiedenis en toekomst van de Vesting Naarden en vijftig jaar Vestingmuseum', dat ter gelegenheid van het 35-jarig jubileum van de Stichting en het tiende lustrum van het museum op 24 september 2005 in het Vestingmuseum werd

gehouden. De vraag bleef onbeantwoord, maar er werden door de inleiders¹ wel allerlei suggesties gedaan hoe de vesting en het museum in de komende jaren op meer binnen- en buitenlandse bezoekers zouden kunnen rekenen.

Vaderlandse geschiedenis

Nadat de voorzitter van TVE de aanwezigen welkom had geheten en uiteen had gezet wat

De forumdiscussie over de toekomst van het Vestingmuseum in volle gang; v.l.n.r. Karel Loeff (forumvoorzitter), Karl Blokland, Carlos Schellema, burgemeester Peter Rehwinkel, Paul Knevel, Bas Kreuger (directeur Vestingmuseum), Daan Hoek (foto Eva Schild).

de dubbele taakstelling van TVE was en welke werkgroepen er binnen TVE allemaal actief zijn, mocht de Amsterdamse historicus dr. Paul Knevel, zijn visie geven op de geschiedenis van de Vesting Naarden in het bredere perspectief van het Nederlandse vestingwezen. 'Ik weet daar eigenlijk niets van af', vertelde hij, om vervolgens in een geestige en interessante lezing de grote historische betekenis van Naarden te schetsen rond een drietal tijdstippen: 1572, 1672 en de negentiende eeuw.

Hij begon met uiteen te zetten hoe Naarden na de uitmoording in 1572 symbool werd voor de opstand tegen Spanje en eindigde met de rol die het museum in de vesting speelt. 'Na 1572 – u weet dat want als ik zo naar de grijze hoofden kijk dan weet ik dat dit een gezelschap is dat nog vaderlandse geschiedenis op school heeft gehad – werd duidelijk dat Naarden een stad was die het waard was verdedigd te worden. De vesting werd gebouwd, honderd jaar met rust gelaten en toen er in 1672 eindelijk weer iets gebeurde (de inval van de Fransen) bleek dat de vesting niet meer voldeed aan de eisen van de tijd.' Dat bleef, aldus Knevel, de tragiek van Naarden. 'De vesting is altijd bezig geweest te reageren op de lessen die er uit een vorige strijd te trekken waren'.

Vervolgens richtte hij zijn aandacht op het museum dat, volgens hem, vooral sterk is in het tonen van de periode 1813-1926. 'Dat was niet de meest spannende periode uit de geschiedenis.' Knevel betoogde dat het museum die gezapige tijd lijkt te onderstrepen. 'De opstelling is best leuk, maar geeft een romantisch beeld. Er gebeurt niets. Het is een beetje saai. Je vraagt je steeds af, waar is de vijand in het geheel?' Aan het slot van zijn betoog drong hij aan op een levendiger museum.

Naarden als nationale pleisterplaats

Over de functie van het Vestingmuseum en de Vesting Naarden kwam ook architect André Hoek te spreken. Hij schetste de dilemma's van het restaureren: alles herstel-

len zoals het ooit was, de romantische versie behouden en versterven in schoonheid of daar tussenin: consolideren wat er is. Hij vroeg zich af waar we de vesting en haar museum voor willen gebruiken en kwam met het idee reeds bij de toegangswegen tot de vesting een toegangsprijs te vragen om zo de samenhang tussen vesting, de Utrechtse Poort en het museum te versterken.

Karl Blokland vertelde daarna welke plannen er bestaan om de Nieuwe Hollandse Waterlinie gestalte te geven en gaf enig inzicht in de functie die vestingplaats Naarden daar in kan hebben. 'Naarden is een nationale pleisterplaats voor ons', deelde hij mee en hij achtte het noodzakelijk dat Muiden, Weesp en Naarden in de toekomst meer samenwerken om de belangstelling voor de Hollandse waterlinie met zijn vele forten nog groter te maken.

Beleven en ervaren

Bas Kreuger, directeur van het Vestingmuseum, vroeg zich in zijn toespraak af waartoe zijn museum op aarde is en of het museum wel een museum moet blijven. 'Het is een gevaarlijke stap om dat niet te doen, maar we zullen in de toekomst onze bezoekers meer willen laten ervaren wat het leven in een vesting als Naarden inhield. Wat aten de soldaten? Hoe sliepen ze? Hoe rook het in een kazemat? Welke sfeer heerste er in de stad? Het ervaren en beleven moet de toekomstvisie zijn', aldus Kreuger. Hij wil de samenhang tussen vesting en museum versterken, de rol van Naarden in de waterlinie duidelijk gaan maken en ook gaan nadenken over een eventuele nieuwe naam. Vesting leek hem wel iets en dat kan dan staan voor Vesting Informatie Over Naarden.

Aan het slot van de ochtend werd in een forumdiscussie onder leiding van Karel Loeff over de toekomst van het Vestingmuseum vooral gesproken over de vraag hoe er meer toeristen naar Naarden – en dus ook naar het museum – getrokken kunnen worden. Burgemeester Rehwinkel ondersteunde daarbij de

Een eenvoudige doch voedzame 'soldatenlunch' liet zich goed smaken bij stralend weer. Van het historisch verantwoorde rats, kuch en bonen is toch maar afgezien (foto Eva Schild).

visie van Bas Kreuger dat het de belangrijkste opgave wordt om mensen de Vesting te laten ervaren en beleven. Hij vond dat er tegenwoordig nog te veel mensen zijn die maar wat ongericht dwalen door Naarden. 'We moeten mensen naar Naarden lokken en ze dan bij de hand nemen door bij voorbeeld wandelingen uit te zetten waarbij de mensen met moderne middelen door de stad worden geleid. Daarbij kun je ook een beroep op het bedrijfsleven doen.' Paul Knevel wees de aanwezigen op de manier waarop in West-Vlaanderen in het gebied waar de Eerste Wereldoorlog woedde een 'soundtrack van het landschap' is gemaakt. Daar wordt met tal van geluiden, muziek en liederen een beeld van de Eerste Wereldoorlog geschapen dat grote indruk maakt. 'Zo kun je de geschiedenis veel gelaagder aanbieden.' Museumdirecteur Kreuger voelde daar ook wel iets voor.

De 'soldaten-lunch' die voor Jan-soldaat wel wat rijkelijk was, kon dankzij het mooie weer buiten op de wallen genuttigd worden

en daarna verdeelden de aanwezigen zich. Sommigen maakten een boottocht langs de vestingmuren, anderen maakten een wandel-excursie of bekeken de gebouwen, waarbij het telkens vooral om de vestingtechnische aspecten ging. Aan het slot van de geslaagde dag werd het kanon afgeschoten en bood het Nederlands Vestingmuseum de deelnemers aan het symposium een vestingbittertje aan.

Noot

- 1 Paul Knevel: 'De geschiedenis van de Vesting Naarden in het bredere perspectief van het Nederlandse vestingwezen'
- Daan Hoek: 'Over de huidige betekenis van de gerestaureerde Vesting Naarden – 'dood weermiddel' of levend monument?'
- Karl Blokland: 'Over de actuele betekenis van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de plaats van de Vesting Naarden daarin'
- Bas Kreuger: 'De toekomst van het Nederlands Vestingmuseum'

Boekbesprekingen

Het Boomburgpark te Hilversum

Verleden, heden en toekomst van een monumentaal wandelgebied

Wandelend en schilderend in het kale Gooi waar de Erfgooiers op de schrale enggronden rond de dorpskernen boekweit verbouwden en hun schapen over driften naar de heidevelden dreven heeft de Amsterdamse schilder Jan van Ravenswaay het idee gekregen om een 'belommerde wandelroute' in te richten. Hij werd gestimuleerd en gesteund door zijn neef en wandelvriend Albertus Perk. Tussen 1831 en 1841 werden op de Boomburg lange kavels van de boeren gekocht met investeringen van Amsterdamse relaties uit ondernemerskringen, zandpaden aangelegd en met bomen omzoomd. Het Boomburgpark was het eerste wandelpark buiten een woongebied vooruitlopend op de toekomstige ontwikkeling tot villapark.

In 1848 is het gebied verkocht aan de gemeente Hilversum met een servituut om het wandelgebied voor altijd te behouden. Heel geleidelijk zijn er villa's in het gebied gebouwd. Ondanks het servituut zijn toch stukjes park in particuliere handen gekomen en twee wegen aangelegd die het park kruisen. Sinds 1930 is het park geheel omringd door gebouwen.

Het park is in late Engelse landschapsstijl ontworpen met veel doorkijkjes naar de hei, de molen en de Grote Kerk. In 1894 zijn oude paden opgehoogd, nieuwe aangelegd en andere soorten bomen geplant volgens een ontwerp van Dirk Watzes uit Bussum. Het (stads)park is altijd een heel aantrekkelijke wandelroute geweest voor omwonenden en voor mensen van buitenaf en is het nog steeds, maar het 170-jarig park heeft dringend een opknappbeurt nodig. De buurt is zeer betrokken, maakt zich zorgen en heeft regelmatig bij de gemeente aangedrongen op herstel. Jan E. Lamme en Fred F.M. Repko van Albertus Perk hebben toen aangeboden

een onderzoek te doen naar de historie, de ontwikkeling en de huidige staat van het gebied om als basis te dienen voor een herstelplan. Met bijdrages over het sortiment van Piet Bakker en met Harm Piek over natuur en landschap, over het herstel van het park van Raymond Bijen en Joost Volkers zijn de onderzoeksresultaten in een fraai boek weergegeven. Veel oude en recente foto's, gekleurde ontwerpen, kaartjes en plattegronden illustreren de in levendige beschrijvingen. Het herstelplan gaat uit van het oorspronkelijke tracé, handhaaft en verstevigt de bovenlaag van de zandpaden, stelt sluisconstructies bij de entrées voor, het transparanter maken van de afscheidingen langs de laan en eenheid van het parkmeubilair in kleur en vorm zodat ook in de toekomst in alle delen van het Boomburgpark lommerrijk gewandeld kan worden. De sierlijke vormgeving nodigt uit te lezen en te gaan wandelen.

Eva Schild

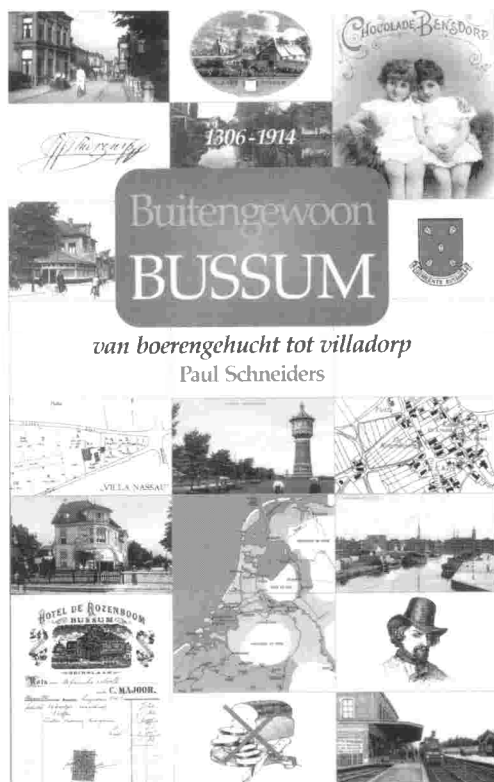
Uitgeverij Verloren in samenwerking met de Hilversumse Historische Kring 'Albertus Perk' en de gemeente Hilversum. Redactie Piet Bakker, Raymond Bijen en Jan E. Lamme, 88 blz., ingenaaid, geïllustreerd in kleur, € 16,-.

Buitengewoon Bussum, van boerengehucht tot villadorp

Op 23 september 2005 vond de presentatie van het boek *Buitengewoon Bussum; van boerengehucht tot villadorp 1306-1914* door Paul Schneiders plaats bij boekhandel Los in Bussum, in aanwezigheid van tal van genodigden. De auteur, die al eerder een overzichtswerkje over de historie van Bussum het licht deed zien, is er in geslaagd om de geschiedenis van dit dorp op een uitermate toegankelijk wijze te verwoorden.

Centraal staat de ontwikkeling van Bussum tot villadorp, zoals de titel reeds aangeeft. De komst van de Oosterspoorweg in 1874, die het voor veel niet geheel onbemiddelde Amsterdammers mogelijk maakte zich in deze forenzenplaats te vestigen, is van eminent belang geweest voor de ontwikkeling van Bussum. Paul Schneiders beschrijft op een uitermate boeiende en instructieve wijze hoe die ontwikkeling in sociaal en economisch opzicht verliep. Particulier initiatief en overheidsbemoeienis gingen hand in hand bij de uitgifte van bouwgrond en het bouwen van villa's en woonwijken. Een methode die in zekere zin modern aandoet! Interessant is ook de verhouding tussen de oorspronkelijke inwoners en de nieuwe Bussummers, die tot een geheel andere categorie mensen behoorden. In Amsterdam was het socialisme in opkomst en was de plaatselijke belastingdruk zo hoog, dat men om het 'rode gevaar' te ontvluchten zich in Bussum vestigde, waar de plaatselijke lasten nu juist zoveel lager waren, dat de reiskosten van en naar Amsterdam gemakkelijk op te brengen waren, vooropgesteld dat men voldoende bemiddeld was.

Van grote betekenis was Joseph Hermann Biegel (1837-1922), die de grote initiator achter vele ontwikkelingen was. Niet voor niets werd hij 'de dorpsvader' genoemd! Tijdens de presentatie van het boek gaf zijn kleinzoon, inmiddels ook reeds op gevorderde leeftijd gekomen, enkele anekdotes rond zijn persoon ten beste. Over het verleden van Bussum, dat in 1817 een zelfstandige gemeen-

te werd, los van Naarden, is natuurlijk best één en ander geschreven. Te denken valt bijvoorbeeld aan het werk van Fabius, *De Geschiedenis van een honderdjarige...*

Dank zij het boek van Paul Schneiders beschikken we nu over een op moderne leest geschoeide historische studie, die een breed publiek zal aanspreken. Het werk is fraai vormgegeven door Frans van der Aa en rijk geïllustreerd, waarbij de afbeeldingen de tekst op een verantwoorde wijze toelichten. Jammer dat de tekst van sommige illustraties niet of nauwelijks leesbaar is, zoals bijvoorbeeld de *Dienstregeling van Spoor- en Tramweg-Maatschappijen in het Gooi* op pagina 7. Aan kleine oneffenheden in de tekst is de schrijver, het zij hem niet al te zeer kwalijk genomen, niet geheel ontsnapt. Zo schrijft hij op pagina 16: 'de burgerlijke stand in Bussum legde zelfs een apart dienstbodenregister

aan'. Hierbij zij aangetekend dat de Ambtenaar van de Burgerlijke Stand, ten onzent, nimmer met het aanleggen van Bevolkingsregisters is belast geweest en dat het aanleggen en bijhouden van Dienstbodenregisters in de negentiende Eeuw in iedere Nederlandse gemeente een volstrekt normale zaak was!

Desalniettemin is het een schitterend boek geworden, zowel qua inhoud als illustraties en uitvoering. Het mag op geen enkele boekenplank in Bussum ontbreken. Scholieren vinden hier van alles voor hun scriptie op het gebied van de eigen leefomgeving en haar geschiedenis! Voor een ieder die een deelonderzoek naar de geschiedenis van Bussum doet, ligt hier het startpunt! Kortom, van harte aanbevolen! Schrijver dezes ziet reikhalzend uit naar een volgend deel dat de periode na 1914 zal behandelen.

Anne Medema

Paul Schneiders, *Buitengewoon Bussum, 1306-1914; van boerengehucht tot villadorp*, Boekhandel Los, Bussum, 2005, 70 p., geïllustreerd, ISBN 90-8053-232-0, prijs € 17,50.

Religieus erfgoed Bussum

In het kader van de Monumentendag 2005, die in het teken stond van het religieuze erfgoed, heeft de Historische Kring Bussum de mouwen opgestroopt. Naast een themanummer over het onderwerp – *Bussums Historisch Tijdschrift*, jaargang 21, 2005, nr. 2 – heeft de kring een DVD uitgebracht en een handzaam vouwblad met een fiets- en wandelroute van ongeveer 12 km langs allerlei nog bestaande gebouwen en aandenkens van religieuze aard.

De rond 45 minuten durende DVD met statische beelden, van commentaar voorzien door Ruud van Iterson, hier en daar voorzien van wat sfeervol orgelspel, bevat vijf 'hoofdstukken' die apart kunnen worden gekozen in het menu: *Begin – Religieus leven*, *Fietsroute* (delen a en b), *Verdwenen kerken* en *Vredekerk*. Het eerste hoofdstuk gaat aan de hand oude prenten en andere afbeeldingen

vooral over het bewogen leven van de eerste kerk, de St. Vituskapel. Deze werd gebouwd tussen 1500 en 1521 voor de inwoners van het jonge Bussum die onder de parochie van Naarden vielen. Bij de reformatie bleven de Bussummers voor het grootste deel katholiek, maar zij mochten de kapel niet meer gebruiken en moesten uitwijken naar een schuilkerk in een boerderij. In 1656 raakte de kapel in onbruik, maar bleef door ander gebruik nog ruim twee eeuwen behouden tot hij als bijgebouw van de in 1827 er tegenaan gebouwde hervormde kerk in 1882 alsnog het veld moest ruimen voor de Irenekerk. Bussum groeide en daarmee ook de Nederlands Hervormde Gemeente. Uiteindelijk is het de Irenekerk niet anders vergaan dan haar voorganger. Het meest in het oog lopende tweede gebruik was dat van eerste televisiestudio van de NOS tot zij na jaren van leegstand in 1992 werd gesloopt. Dit inleidende gedeelte bevat alle elementen die door de DVD heenlopen: gebruik door een bepaalde gezindte,

Religieus erfgoed
Bussum

Historische Kring Bussum

Fiets- en wandelroute langs het religieus erfgoed van Bussum.

(circa 12km)

Voor een groot deel zijn dit kerken maar ook andere religieuze monumenten komen aan bod: een klooster, moskee, kapel, synagoge en pastorie.

afdanken wegens wijzigingen in de religieuze (machts)verhoudingen of beleving, gebruik voor wereldlijke doeleinden, gebruik door een ander genootschap of sloop.

In de volgende hoofdstukken wordt ingegaan op de verschillende gebouwen die bestaan of bestonden sinds de bouw van de oude kapel. De groei van Bussum als forenzenstad bracht mensen uit alle windstreken met hun eigen overtuigingen. Momenteel zijn er welgeteld zeventien gebouwen in gebruik, het grootste gedeelte van protestants-christelijke richtingen, maar ook een synagoge en een moskee. Zeven gebouwen bestaan nog door een ander gebruik of zijn herinnerd met een aandenken. Tien gebouwen zijn in de loop der tijd verdwenen zonder tastbare herinnering ter plaatse.

De fiets- en wandelroute laat van de eerste beide categorieën veel beeldmateriaal zien, zowel van de buitenkant, als van het interieur en van bijzondere details. Van bestaande gebouwen konden fraaie kleuren-snapshots geschoten worden; van verdwenen gebouwen moest men het doen met niet altijd even hoogwaardig materiaal. Het mooie aan de DVD is dat men een kijkje kan nemen in een gebouw. De DVD toont een grote variatie, van eenvoudig ingerichte gebouwen passend bij een sobere levenshouding tot fraaie architectonische of kunstzinnige symbolisering van kenmerkende geloofselementen. Soms is de eenvoud mooi verbeeld. Het vijfde hoofdstuk gaat in op de realisatie van het tweede leven van de Vredekerk, opvolger van de Irenekerk, als appartementengebouw.

Wie de gebouwen op een mooie dag nog eens in het echt wil aanschouwen, kan dit doen met het kaartje en de toelichtingen op het fraai uitgevoerde vouwblad in de hand. Geïnteresseerden kunnen nog meer opdiepen uit het themanummer. Via een totaaloverzicht en een algemene geschiedenis van de verschillende kerkgenootschappen, komen de geschiedenissen aan de orde van het Olavshuis van de katholieke missie in Noorwegen, de oude synagoge, twee artikelen over nieuwe bestemmingen voor een paar verlaten kerkgebouwen, zoals de Vredekerk en een

bijdrage over kleine details aan enkele gebouwen of interieurs

Jaap Groeneveld

DVD-R video *Religieus Erfgoed Bussum*: € 9,00 (leden van HK Bussum € 7,50).

Los nummer *Bussums Historisch Tijdschrift*, jaargang 21, 2005, nr. 2: € 5,00.

Verkrijgbaar bij de Historische Kring Bussum, Huizerweg 54, 1402 AD Bussum, tel. 035-694 6761, e-mail hist.kring.bussum@planet.nl

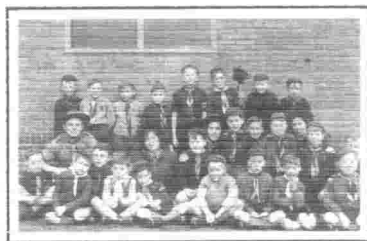
De eerste jaren van de scoutinggroep Athabaskan te Hilversum (1946-1960)

Tussen allerhande boeken van uitgeverijen en historici vindt men zo nu en dan een werkstuk van een geïnteresseerde liefhebber over een bijzonder onderwerp. Zoiets is het boekje van Hans Spanning over de geschiedenis van

DE EERSTE JAREN VAN
SCOUTINGGROEP

ATHABASCAN

TE HILVERSUM
(1946-1960)

DOOR
HANS VAN SPANNING

de Hilversumse protestants-christelijke Atabascaan 'padvinders'.

Normaliter bedreven in het schrijven van parlementair-historische publicaties, is hij hier buiten het pad getreden om een groep te beschrijven waaraan hij dierbare herinneringen had. De reünie op 1 september 1999, ter gelegenheid van het 55-jarig bestaan, tentoongestelde attributen, de overdracht van het archief van oud-akela Riet Buitendijk aan het Streekarchief te Hilversum en zijn eigen herinneringen hebben ertoe geleid dat hij de oudste geschiedenis op schrift heeft gesteld. Beschreven worden ook de samenwerking met de Celliers-groep, waaruit Atabascaan is voortgekomen, en de Rudyard Kipling-groep waarmee Atabascaan in 1951 is gefuseerd.

Het boekje heeft een gestructureerde opbouw en beschrijft vooral de geschiedenis van de groep, die welpen en verkenner met verschillende 'nesten' omvatte, als organisatie op basis van wat gedocumenteerd is overgeleverd, aangevuld met herinneringen van oud-leiders. Enige historische achtergrond wordt gegeven samen met de plaatsing binnen de structuur van de destijds nog verzuilde padvinderij in Nederland. De Wereldjamboree van 1937 in Nederland was een geweldige stimulans, maar in de oorlogsjaren stopten alle activiteiten omdat in 1941 verenigingen als deze werden verboden. In 1946 werd de draad weer opgepakt. Toegelicht wordt ook de eigen protestants-christelijke identiteit van de groep. Verschillende mensen uit de leiding worden genoemd, zoals bijvoorbeeld de kunstenaar Bob van Walderveen (1931-1995), die een paar jaar 'baloe' was bij de welphenhorde. Hij voorzag logboeken met mooie tekeningen, vroeg werk van vóór de tijd dat hij van kunst zijn professie maakte.

In afbeeldingen en tekst komen zaken aan bod als groepsattributen, zoals het embleem, de das, en de groepsvlag. Verder ook de groepsbladen, huisvesting en natuurlijk de activiteiten. Hoogtepunten in het 'padvindersleven' waren de 'districtsrimboejachten' en de zomerkampen. Van de rimboejachten haalt Spanning enkele eigen herinneringen aan. Van de zomerkampen constateert hij dat

veel oud-leden opgeven dat ze daaraan de meest dierbare herinneringen bewaren, maar dat er helaas weinig van bekend is, behalve een lijst van gehouden kampen. Het boek sluit af met toegelichte bronnen.

Voor oud-leden van de genoemde groepen zal het een feest van herkenning zijn of een prikkel om herinneringen boven te halen.

Jaap Groeneveld

Hans Spanning, *De eerste jaren van de scoutinggroep Athabascaan te Hilversum (1946-1960)*, 40 pagina's, prijs € 7,95.

Het boekje kan besteld worden door overmaking van € 9,12 (incl. € 1,17 porto) op postbankrekening 2607543, t.n.v. 'Stichting Athabascaan' te Rotterdam onder vermelding van 'Atabascaan-boekje'

Erratum

De vesting Naarden in het licht van de ideeën van Menno van Coehoorn

door Joep van Hoof

Met excuses aan de auteur en onze lezers wijzen wij erop dat helaas fouten zijn geslopen in de plaatsing en verwijzing van enkele afbeeldingen van het hierboven genoemde artikel in het vorige nummer van *Tussen Vecht en Eem* (23^e jrg. nr. 3, september 2005, p. 133-139). De redactie neemt de verantwoordelijkheid voor de gemaakte fout.

Hoewel strikt genomen een andere door de auteur gesuggereerde volgorde van de afbeeldingen zou moeten worden gehanteerd, wordt om praktische redenen hieronder uitgegaan van de reeds bestaande volgorde van de afbeeldingen en daarbij gehanteerde figuurnummering. Op die wijze zijn in de tekst van het artikel de volgende correcties van toepassing:

- p. 135, links, 'zie fig. 3' moet zijn: 'zie fig. 6' (Fragment van het 'Plan de Naarden' op p. 138, hieronder nog eens herhaald met uitgebreid onderschrift);
- p. 135, rechts, 'zie fig. 4' moet zijn: 'zie fig. 3';
- p. 137, rechts, 'zie *Plan de Naarden*', te lezen als: 'zie fig. 4'.

De Redactie

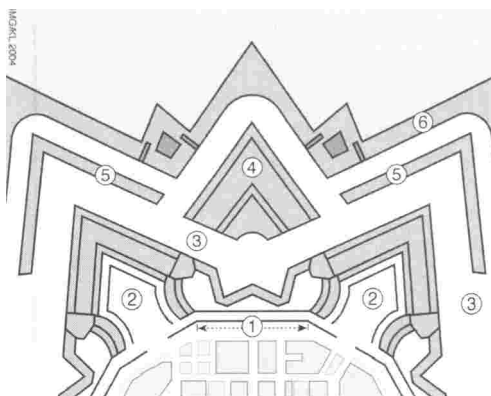

Fig. 4: Deel van een vestingsfront, aangelegd volgens het Nieuw-Nederlandse stelsel, eerste manier (NIMH): 1 courtine, 2 bastion, 3 gracht, 4 ravelijn, 5 covey-face, 6 enveloppe met wapenplaatsen

Fig. 6: De plattegrond van de vesting Naarden, zoals deze eruit zag na de modernisering in de jaren 1676-1685. Het verschil tussen de twee vestingbouwkundige systemen, die bij dit project zijn toegepast, springt duidelijk in het oog. Fragment uit een gravure van P. Mortier, eind zeventiende eeuw (Vestingmuseum Naarden).

Activiteitenagenda

Eva Schild-Schofaerts

Archieven Hoogheemraadschap

Sinds juli 2005 zijn alle historische archieven van de voormalige polders in het gebied van de Amstel en de Vecht te raadplegen op het nieuwe adres van het Hoogheemraadschap:

Spaklerweg 16, 1096 BA Amsterdam.

Bezoek op afspraak op werkdagen 9.00-16.00 uur.

Tel.: 0900-9394, email: archieven@dwr.nl /

www.hhs-agv.nl > nieuws en informatie > historisch archief

Ook de archieven van de: 's-Gravelandse polder, Heintjesrak- en Broekerpolder, Horn- en Kuijerpolder, Horstermeerpolder, Kortenhoefse polder, Spiegel- en Blijkpolder, Stichts- en Hollands-Ankeveense polders, die vanouds bij het Streekarchief Gooi en Vechtstreek in Hilversum berustten zijn naar de nieuwe archiefbewaarplaats van het Hoogheemraadschap overgebracht.

Geologisch Museum Hofland,

Hilversumseweg 51, Laren.

Inlichtingen: 035-5382520

Openingstijden: di. t/m zo. 13.00 - 16.30 uur

Groepen ook mogelijk op afspraak buiten de openingstijden om.

Het museum heeft een hernieuwde inrichting waarbij processen die zich in de aarde afspelen en het Geo-Bio-Historische Verhaal centraal staan.

Geschiedenisbank

Adressengids en informatie van en over de historische verenigingen en instellingen in Noord-Holland, meer dan 100 historische verenigingen in Noord-Holland hebben in de Geschiedenisbank hun eigen homepage en nieuwspagina's.

De website www.geschiedenisbank.nl wordt gecoördineerd door Museaal & Historisch Perspectief Noord-Holland. Samen met de Provinciale Atlas Noord-Holland heeft het Perspectief de digitale tentoonstelling over de Noord-Hollandse kastelen georganiseerd, vanaf 1 dec. 2005 op de website te zien is.

Hilversumse Historische Kring 'Albertus Perk'

Inlichtingen: secretaris mr. E. Slager, Van Kretschmar van Veenlaan 98, 1222 NB Hilversum

www.hilversum-historie.nl

Openingstijden: iedere vierde di. van de maand, behalve in dec., juni, juli en aug. in 'De Akker', Melkpad 14, tel. 035-6212447, aanvraag 20.00 uur

Historische Kring Eemnes

Oudheidkamer, Raadhuislaan 2a, Eemnes

www.historischekringeeemnes.nl

Openingstijden: iedere za. 14.00-16.00 uur

Inlichtingen: de heer R. van der Schaaf 035-5386094

of mevrouw M. van der Schaaf 035-5317093

Van 't KLOOSTER en Van KLOOSTER

door de eeuwen heen

Historische Kring Eemnes

Historische Kring Hilversum

Historische Kring Soest

Op zaterdag 5 november j.l. werd in de Oudheidkamer van de Historische Kring Eemnes de afsluiting van een groot project gevierd met de presentatie van het boek *Van 't Klooster en Van Klooster door de eeuwen heen* en de opening van de gelijknamige tentoonstelling. Het project was een samenwerking tussen de Werkgroepen Genealogie van de Historische Kringen Eemnes, Hoogland en Soest. Zij hebben gedurende zeven jaar de families Van ('t) Klooster uitgeplozen. Aanvankelijk werd gemeend dat de verschillende families Van ('t) Klooster niet verwant zouden zijn op grond van geloof en maatschappelijke status, nog even afgezien van de onderweg verloren 't'. Nu is gebleken dat vrijwel alle families met deze naam hier in de omgeving af-

stammelingen zijn van Jan Hendriksz. *de oude* en Geertgen Henricksdr, die kort na 1600 de boerderij 't Klooster in Soest hebben betrokken. Alle bewezen afstammelingen van dit echtpaar worden in het boek behandeld tot aan ca. 1920. Het boek bevat 160 pagina's met boeiende bijdragen met familiegeschiedenis, waarin de stamboom slechts het skelet is. Ingegaan wordt op de geschiedenis van de boerderij en verschillende wederwaardigheden van personen en families met veel fraaie foto's en andere afbeeldingen. Het boek is te verkrijgen bij de drie genoemde historische kringen voor € 12,50. De tentoonstelling in de Oudheidkamer te Eemnes blijft aanwezig tot in april 2006.

Historische Kring Nederhorst den Berg

Inlichtingen: de heer J.E. Jansen 0294-254152 / hknbd@hetnet.nl / www.historischekring.nl

Openingstijden: elke do. van 19.30 tot 21.30 uur in de werkruimte van de Historische Kring Nederhorst den Berg (in Cultureel Centrum Spot, Blijlaan 1 in Nederhorst den Berg) voor het verkrijgen van informatie en documentatie.

Het extra dikke kwartaalblad *Werinon* nr. 3 (2005) stond in het teken van Monumentendag, de kerkelijke gebouwen, met interessante bijdragen. Daaronder is een artikel van Els van Damme over de opeenvolgende pastorieën van de Bergkerk. De oudste stamt uit de tijd van voor de reformatie. Het boeiende verhaal geeft met oude tekeningen, prenten en archiefvondsten een beeld van een vergeten dorp, dat bij tijden moeite heeft om zijn dominees een fatsoenlijk huis te bieden. Prijs € 7,00.

Huizer Museum Het Schoutenhuis

Achterbaan 82, 1271 TZ Huizen

Inlichtingen: 035-5250223 info@huizermuseum.nl / www.huizermuseum.nl

Openingstijden: di. t/m za. 13.30-17.00 uur

Ter ere van het tienjarig bestaan van Het Schoutenhuis *Koken en kunst* van 1 oktober t/m 14 januari '06, met o.a. tafels met serviezen (*Laren, Utrecht, Blaricum en Amsterdam*) van Potterie De Driehoek. Van 28 januari t/m 6 mei is de tentoonstelling *Geboorte en doop*.

Wandelingen door het oude dorp 14 jan., 11 feb., 8 april, 13 mei om 14.00 uur, vertrekpunt Het Huizer Museum, € 2,-.

Kasteel-Museum Sypesteijn

Nieuw Loosdrechtsedijk 150 in Nieuw-Loosdrecht

Inlichtingen: 035-5823208 / www.sypesteijn.nl

Openingstijden: 1 mei t/m 30 september di. t/m do. 11.00-17.00 uur, za./zo. 13.00-17.00 uur. In de maand oktober alleen za. en zo. 13.00-17.00 uur.

Tuin het gehele jaar ma.-vrij 9.00-16.45 uur, 1 april t/m 31 oktober za. en zo. 13.00-17.00 uur. Museum is voor groepen het gehele jaar op afspraak geopend, reservering zie bij Inlichtingen. Het museum is uitsluitend met rondleiding te bezichtigen.

Museum Flehite

Westsingel 50, 3811 BC Amersfoort, 033-4619987 / info@museumflehite.nl / www.museumflehite.nl

Openingstijden: di. t/m vrij 11.00-17.00 uur, za. en zo. 13.00-17.00 uur

Bij recent onderzoek is aangetoond dat het muurhuis Tinnenburg in 1357 is gebouwd en ook dat er in de stad meer huizen ouder dan 500 jaar zijn, schrijft Albert van Engelenhoven in *Middeleeuwse huizen in Amersfoort*, bouwhistoricus bij bureau Monumentenzorg.

Museum Hilversum

Kerkbrink 6, 1211 BX Hilversum.

Inlichtingen: 035 6292826 /

museumhilversum@hilversum.nl

www.museumhilversum.nl

Openingstijden: di. t/m za.: 11.00 -17.00 uur - zo: 12.00 -17.00 uur. T/m 28 mei 2006 *Dromen van Amerika*. Frank Lloyd Wright en de Nederlandse architecten. Hierin komt werk van Wright aan bod en is te zien hoe verschillende Nederlandse architecten als Dudok, J.J.P. Oud, J. Wils en H.Th. Wijdeveld door hem beïnvloed zijn.

Vaste tentoonstelling: *Natuurstad in schoonheid*. In het souterrain van het museum krijgt de bezoeker een beeld van de snelle groei van Hilversum vanaf 1850. Een aantal thema's die Hilversum uniek maken wordt speciaal belicht in deze (semi)permanente tentoonstelling: de media-architectuur, de beroemde architecten Dudok en Duiker, de ligging in het groen en de villa-architectuur.

Dudok Centrum

Dudokpark 1, 1217 JE Hilversum

Openingstijden: wo. en zo.: 12.00-16.30 uur

Museum Hilversum heeft een tweede locatie in het huidige raadhuis van Hilversum aan het Dudokpark 1. Hier is een expositie gewijd aan het leven en werk van de architect Willem Marinus Dudok (1884-1974) en de restauratie van het raadhuis. Elke zondag vindt er om 14.00 uur een rondleiding door het raadhuis plaats. Na afloop is het mogelijk de 46 meter hoge toren te beklimmen. Voor groepen zijn er rondleidingen mogelijk op elk gewenst tijdstip in verschillende talen.

Iedere eerste en derde zondag van de maand is er om 12.00 uur een architectuurwandeling of fietstocht. Bezocht worden o.a. de architectuur van

Dudok, oude en nieuwe omroepgebouwen en het modernistische kantoor door Richard Meier.

Museum Maarssen,

Diependaalsedijk 19b (Park Goudestein)

Openingstijden: wo, za en zo van 13.00 tot 16.00 uur. Groepen op afspraak ook buiten deze tijden.

Inlichtingen: 0346-554440 /

www.museummaarssen.nl

De vaste collectie brengt het ontstaan en de geschiedenis van Maarssen en de buitenplaatsen langs de Vecht in beeld. Jaarlijks is er een tijdelijke expositie over personen of zaken die een band hebben met Maarssen.

Stichting Hilversum, Pas Op!

De Stichting Hilversum, Pas Op! heeft vele jaren en met groot succes een kalender uitgebracht. Voor 2006 is opnieuw een prachtige *Pas Op kalender* gerealiseerd. Naast de voorzijde heeft iedere maand zijn eigen afbeelding. Deze 13 prenten zijn reproducties van etsen en litho's welke door de Gooise Grafici ter beschikking zijn gesteld en veelal speciaal door de kunstenaars ten behoeve van de kalen-

der zijn vervaardigd. De Gooise Grafici is een groep van thans 9 kunstenaars, die in 1973 is ontstaan. De prenten voor de kalender werden vervaardigd door: Gerard van Kerkhof, Carla Kleekamp, Freja Lenger, Jan Lofvers, Rajna Nicolice, Gerard van Santen, Leo van Sluis, Joke Struik en Henny Visch.

De prijs van de kalender is € 8,00.

Verkooppunten zijn in Hilversum: Museum Hilversum aan de Kerkbrink, het GSA in de Langestraat, Plantageboekhandel Voorhoeve in de Kerkstraat (pleintje C&A) en op ledenavonden van Albertus Perk.

Streekarchief Gooi en Vechtstreek is verhuisd naar Melkpad 26 te Hilversum

Gewijzigde openingstijden: ma.-wo. 8.30-16.30 uur, do. 8.30-19.30 uur

Bezoek:

Melkpad 26, Hilversum (gebouw publiekszaken)

Post: postbus 9900, 1201 GM Hilversum

tel: 035-629 2646 www.hilversum.nl /

sagv@hilversum.nl

De gemeente Hilversum gaat alle dienstverlening aan het publiek in één vernieuwd kantoorgebouw samenbrengen. Het Streekarchief krijgt daardoor in het voorjaar van 2007 een nieuwe studiezaal en nieuwe, grotere archiefbewaarplaatsen. De oude huisvesting zal een metamorfose ondergaan die het noodzakelijk maakt om alle archieven van het Streekarchief tijdelijk elders onder te brengen. Het Streekarchief beheert meer dan twee strekkende kilometer archieven. Die kunnen niet alle op één tijdelijk adres worden ondergebracht. De archieven zijn verspreid over drie locaties.

- De tijdelijke locatie van het Streekarchief aan het Melkpad 26 te Hilversum
- Het Noord-Hollands Archief aan de Kleine Houtweg te Haarlem, archiefstukken zijn daar alléén aan te vragen twee dagen tevoren via het Streekarchief.
- Een derde locatie voor de archieven die tijdelijk niet raadpleegbaar zijn. In het Archiefoverzicht kunt u per archief of collectie precies zien welk archief waar is gehuisvest a.d.h.v. bovenstaande locatie-letters.

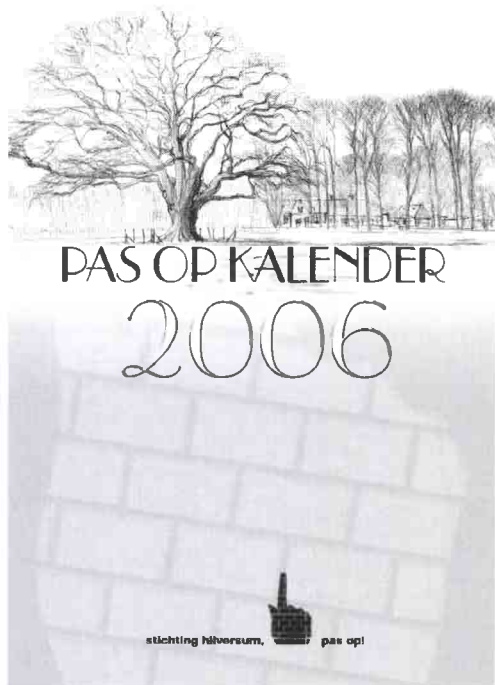
Singer Laren

Oude Drift 1 te Laren.

Inlichtingen: 035-5393939, www.singerlaren.nl

Openingstijden: di. t/m za. 11.00-17.00 uur en zo. 12.00-17.00 uur. Wegens verbouwing zijn de tuinzalen gesloten. Hierdoor is er geen opstelling van de vaste collectie tot mei 2006!

Van 13 december t/m 28 april 2006 is de tentoon-

stelling *De collectie van de onstuitbare verzamelaar J.F.S. Esser*. Hij bracht een indrukwekkende verzameling bijeen met kunstwerken van onder meer George Breitner, Leo Gestel, Piet van der Hem, Isaac Israëls, Piet Mondriaan, Jan Sluijters, Piet Wiegman en Willem Witsen. De collectie is uniek omdat deze een beeld geeft van een belangrijk tijdvak uit de Nederlandse moderne kunst: de opkomst van het Amsterdamse luminisme. De 125 getoonde werken in Singer Laren zijn voor een groot deel in particulier bezit en nog nooit eerder geëxposeerd.

Johannes Fredericus Samuel Esser (1877-1946) was grondlegger van de plastische chirurgie, kunstverzamelaar, schaakkampioen én handelaar in onroerend goed. Een man met idealen, die risico's durfde te nemen.

Hij deed er alles aan om zijn droom te verwezenlijken: het stichten van een onafhankelijke 'chirurgische vrijstaat', een plaats waar slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog konden genezen. Als schaker werd hij in 1913 Nederlands schaakkampioen.

In zijn Amsterdamse periode als arts (1905-1913) bracht hij meer dan 800 kunstwerken bij elkaar. Onder zijn patiënten telde hij Sluijters en Breitner, die hem introduceerden bij andere kunstenaars. Hij ontmoette ze op kunstenaarssociëteit Arti et Amicitiae en in zijn souterrain aan de Willemsparkweg waar hij wekelijks een ontvangst organiseerde. Esser kocht direct bij de kunstenaars, ruilde weer en onderhandelde. Juist het 'uit de eerste hand' verzamelen en zijn keuze voor jonge, nog onbekende kunstenaars typeren hem als vooruitstrevend verzamelaar. De tentoonstelling en de publicatie kwamen tot stand i.s.m. het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) Den Haag.

Wilt u een vermelding van een activiteit in de periode mei-september 2006? Zendt u dan spoedig een berichtje/ e-mail naar het redactiesecretariaat van TVE, redactie@tussenvechtereem.nl.

pannenkoekenrestaurant

't Jagershuis

!! 7 DAGEN PER WEEK GEOPEND !!

Pannenkoekenrestaurant 't Jagershuis

Dorpstraat 11 - 3749 AC Lage Vuursche

Tel: 035-6668202 - www.jagershuislagevuursche.nl

TVE Jaarverslag 2004

Ter inleiding

Het jaar 2004 was er voor TVE in het algemeen een van levendige activiteiten en tevredenstellende resultaten. Zoals gebruikelijk laten we ons bij de opbouw van dit jaarverslag leiden door de dubbele taakstelling die TVE al van het begin af aan heeft gehad:

- aan de ene kant gaan we in op de *eigenstandige taken* van TVE, zoals het uitgeven van het blad TVE en het organiseren van de 'open dag';
- aan de andere kant beschrijven we ook wat TVE heeft gedaan als *netwerkorganisatie* van lokale en regionale verenigingen en stichtingen op historisch gebied, waarbinnen het bestuur van TVE vooral een coördinerende en faciliterende functie heeft.

Tot slot zullen we nog kort ingaan op de samenstelling en werkwijze van het dagelijks bestuur en de financiële toestand.

1. Eigenstandige taken van TVE

Tijdschrift – Bestuur en redactie kwamen enkele malen bijeen voor onderling beraad. Er werd uitvoerig overleg gepleegd over de toekomst van het tijdschrift; verschillende scenario's passeerden de revue. Omdat ons blad als populair-wetenschappelijk tijdschrift over de geschiedenis van het Gooi en omme-landen nog altijd in een behoefte voorziet, besloot het bestuur er in de huidige vorm mee verder te gaan.

Helaas beëindigden eind 2004 twee steunpilaren van het tijdschrift na vele jaren hun redacteurschap van TVE: prof. Piet Leupen en Karin Abrahamse, al zullen zij gelukkig op andere manieren nog bij TVE betrokken blijven. Er werd gezocht naar vervanging voor de opgevallende plaatsen in de redactie, zodat begin 2005 twee nieuwe redacteuren kun-

nen worden begroet, drs. Denise Lubbers en Ruud Gortzak. Vanwege de noodzakelijke kostenbeheersing werd afscheid genomen van de vertrouwde uitgever Verloren; vanaf begin 2004 wordt TVE uitgegeven in eigen beheer en gedrukt bij Van Wijland in Laren. De opmaak wordt verzorgd door twee vrijwillige medewerkers, Hans van Gelder en Joop Smids.

In 2004 heeft de redactie in overleg met het bestuur een tweetal dubbelnummers uitgebracht en één 'gewoon' nummer. TVE had eigenlijk nog nooit aandacht besteed aan de geschiedenis van de gemeente Loenen en de daarin gelegen plaatsen (net aan de overzijde van de Vecht gelegen). Dat werd in een klap goedge maakt door een themanummer in samenwerking met de historische kring Gemeente Loenen. Tijdens een feestelijke bijeenkomst in de tuin van het Loenens gemeentehuis werd het eerste exemplaar uitgereikt aan de burgemeester J.J. Gieskens.

Het tweede themanummer was gewijd aan de tienjarige Stichting Omgevingseducatie die deel uitmaakt van het netwerk TVE. Het werd in een extra grote oplage gedrukt en op het jubileum-symposium van Omgevingseducatie feestelijk gepresenteerd. Het laatste nummer van de jaargang bevatte ook een fraaie nieuwigheid: TVE kreeg een full-color-omslag.

Open Dag 2004 – De Open Dag 2004 was nu eens niet gewijd aan een van de plaatsen tussen Vecht en Eem. De *Stichting voor Volkshogeschoolwerk in Nederland* vroeg TVE of we eens na wilden denken over de *educatieve dimensie* van de lokale en regionale geschiedbeoefening. Er werd een subsidie van ca. 14.000 Euro ter beschikking gesteld voor een symposium en een publikatie over dit onderwerp.

Op 14 mei vond in de vroegere volkshogeschool Drakenburg te Baarn het symposium plaats over *'Lokale geschiedenis tussen*

lering & vermaak', dat door 110 deelnemers werd bezocht, zowel afkomstig uit ons eigen gebied als van daarbuiten. Blijkens de evaluatie was men over het algemeen zeer tevreden; het symposium kreeg gemiddeld de kwalificatie 'goed' en sommige onderdelen, de workshops 'Buurtgeschiedenis' en 'Wandelend op zoek naar oude wegen en historische relictten rond Drakenburg', kregen zelfs zeer goed.

TVE Cahier – Op de Open Dag werd ook een nieuwe uitgave van TVE gepresenteerd, het zogeheten TVE Cahier I, eveneens onder de titel '*Lokale geschiedenis tussen lering & vermaak*', waarin deskundigen in een vijftiental bijdragen ingegaan op (aspecten van) de vraagstelling: 'kun je naast plezier ook nog wat leren van het bezig zijn met lokale en regionale geschiedenis en zo ja, hoe dan?'. De redactie bestond uit: Gerrit Schutte, hooglearaar geschiedenis aan de VU, en Eddie de Paepe en Henk Michielse, historici en tevens bestuursleden van TVE. Het boek is fraai uitgegeven door Verloren in Hilversum. Donateurs van TVE konden het TVE Cahier gratis bestellen; in de boekhandel is het te koop voor 10 Euro. Het bestuur heeft besloten in de toekomst zo mogelijk nog meer TVE Cahiers uit te brengen, met name rond thema's die door de Werkgroep Regionale Geschiedenis worden uitgewerkt.

Werkgroep regionale geschiedenis – Met betrekking tot het regionaal historisch onderzoek was het bestuur al eerder tot de volgende constatering gekomen: '*Vroeger waren er historici die zeer goed thuis waren in de geschiedenis van het Gooi en ommelanden, bijvoorbeeld dr. A. de Vrankrijker. Tegenwoordig wordt er weinig of geen historisch onderzoek meer gedaan naar overkoepelende historische onderwerpen.*' Daarom werd in 2003 een werkgroep in het leven geroepen, bestaande uit een aantal professionele historici en enkele andere deskundigen. De werkgroep heeft tot taak onderzoeksprojecten over de geschiedenis van de regio te entameren waarvoor het bestuur dan projectsubsidies zal aanvragen bij fondsen en over-

heden. De werkgroep heeft inmiddels een aantal ideeën voor verder onderzoek uitgewerkt; in 2005 zullen deze definitief aan het bestuur worden voorgelegd.

Werkgroep historische wandel- en fietsgids – In 2003 startte TVE met een tijdelijke werkgroep 'Historische wandel- en fietsgids'. Deze werkgroep, onder leiding van Livia van Eijle en Hennie Lustig, heeft in samenwerking met (leden van) de historische kringen en deskundigen van buiten al veel materiaal bijeengebracht. In het najaar van 2005 hoopt TVE – in aansluiting op de viering van het 35-jarig bestaan – de gids te kunnen uitbrengen, mits er uiteraard externe financiering wordt gevonden.

Werkgroep klederdrachten – De al lang bestaande werkgroep klederdrachten, die als afzonderlijke organisatie bij TVE was aangesloten en was vertegenwoordigd in het Algemeen Bestuur, is op verzoek van de leden omgezet in een werkgroep van TVE zelf. Belangrijkste doel is momenteel om in 2006 een TVE-boek over klederdrachten tussen Vecht en Eem uit te brengen.

2. TVE als netwerkorganisatie

TVE als netwerkorganisatie – Binnen het geheel van organisaties die TVE vormen heeft de Stichting TVE een specifieke taakstelling:

- fungeren als platform voor onderlinge uitwisseling en steun
- fungeren als coördinator en zo nodig initiator van onderlinge samenwerkingsprojecten.

Deze taakstelling is in 2004 als volgt uitgevoerd.

AB-bijeenkomsten – Vergaderingen van het Algemeen Bestuur worden minder voor formele bestuurszaken en meer voor onderling beraad en uitwisseling van ervaringen gebruikt. Een middel daartoe is de zogenaamde *Tour de Ronde*, waarin de aangesloten organisaties elkaar uitvoerig informeren over waar

men mee bezig is, zodat de anderen suggesties kunnen doen of er zo nodig een voorbeeld aan kunnen nemen. Naast deze officiële vergaderingen kunnen er ook *themabijeenkomsten* worden georganiseerd rond speciale – in onderling overleg vastgestelde – onderwerpen voor specifieke groepen actieve leden van de aangesloten organisaties. In 2004 werd een werkgroepje van DB- en AB-leden gevormd om zo'n bijeenkomst te organiseren rond het opzetten van een website en ander computergebruik. Een idee is ook om de zogeheten 'Zappen-in-je-buurt-site' van Omgevingseducatie geschikt te maken voor gebruik door historische kringen ten behoeve van volwassenen en hierover eveneens een themabijeenkomst te organiseren.

Project Oude Wegen tussen Vecht en Eem – Het in 2003 afgesloten Boerderijen-project, waaraan praktisch alle bij TVE aangesloten historische verenigingen mee deden, was een groot succes. In 2004 werd gestart met een nieuw samenwerkingsproject: onderzoek naar de wegen die vroeger in ons gebied liepen, naar wat daar nog van is terug te vinden en hun geschiedenis. Coördinator van dit project is het DB-lid Jaap Groeneveld, die over dit onderwerp al eerder heeft gepubliceerd in ons blad.

3. Bestuur en financiën

Financiën – In 2004 droeg de waarnemend penningmeester, Jaap Groeneveld, zijn taak over aan de nieuwe penningmeester Paul van Oven. Doordat TVE zelf als uitgever van het tijdschrift is gaan optreden en vrijwilligers het blad opmaken, kon flink worden bespaard op de kosten. Extra oplages van de dubbelnummers hebben daarbij geleid tot extra eenmalige baten. De meeste gemeenten in ons gebied handhaafden, ondanks de vaak grote financiële problemen waarmee zij te kampen kregen, de subsidie voor TVE. Door dit alles en dank zij het actievere verkoopbeleid van het blad kon 2004 positief worden afgesloten. De subsidie van de Stichting voor

Volkshogeschoolwerk voor het symposium op de Open Dag droeg daar uiteraard eveneens aan bij. Besloten is om voor afzonderlijke projecten ook in de toekomst subsidie van fondsen te verwerven. In 2004 werd subsidie aangevraagd voor het organiseren van een lustrum- en bevrijdingsconcert in 2005.

Dagelijks bestuur – Het dagelijks bestuur bestond in 2004 uit vijf personen. Helaas moest Eddie de Paepe vanwege drukke werkzaamheden zijn bestuurslidmaatschap in het na jaar beëindigen. Zoals gezegd, trad als penningmeester aan Paul van Oven uit Eemnes. Per eind 2004 bestond het DB uit:

- Henk Michielse, voorzitter
- Hennie Lustig, secretaris
- Paul van Oven, penningmeester
- Joop Branger, bestuurslid
- Jaap Groeneveld, bestuurslid speciaal belast met het uitgeven van het tijdschrift en het contact met aangesloten organisaties.

Dr. Joop Branger heeft per 1 januari 2005 zijn bestuurslidmaatschap beëindigd; als zijn opvolger is aangezocht drs. Jan E. Lamme, historisch geograaf uit Hilversum, die zich ondermeer vooral zal bezighouden met activiteiten.

Het DB kwam in 2004 acht maal bijeen, terwijl er ook nog werkbijeenkomsten en petit comité plaats vonden. Daarnaast waren er overlegbijeenkomsten met de redactie en namen bestuursleden deel aan het werk van commissies en werkgroepen en werden gemeentebesturen bezocht ter toelichting op subsidieaanvragen. Een belangrijke activiteit van het DB was de vaststelling van het *Beleidsplan 2004-2007*, dat in maart door het AB werd goedgekeurd. In 2004 begon het bestuur tevens met de voorbereiding van de viering van het 35-jarig bestaan en met de Open Dag 2005.

Stichting Tussen Vecht en Eem

Colofon

De Stichting Tussen Vecht en Eem (TVE) is een samenwerkingsverband van meer dan 30 lokale en regionale organisaties op historisch en aanverwant gebied. De Stichting bevordert en verbreidt de kennis op historisch gebied betreffende de streek. Voorts ijvert zij voor het behoud van cultuurhistorische en karakteristieke waarden. Donateurs van TVE ontvangen het tijdschrift gratis.

Website: <http://www.tussenvechteneem.nl>

Donatie / Abonnement

e-mail: penningmeester@tussenvechteneem.nl.

Abonneren geschiedt door zich aan te melden als donateur. De minimum-donatie bedraagt € 15,50 per jaar. Aanmelden als donateur kan het eenvoudigst door overmaking van de eerste donatie op Postbank girorekening 3892084, t.n.v. Tussen Vecht en Eem, onder vermelding van **Nieuwe donateur 2005** en **volledige naam en adres**. Dit bespaart postzegels of telefoonkosten. Ook kan men zich aanmelden bij de penningmeester van TVE, p/a Plantsoen 14, 3755 HJ Eemnes, telefoon 035-5310115 of per e-mail.

Dagelijks bestuur

e-mail: secretaris@tussenvechteneem.nl

dr. H.C.M. Michielse (voorzitter) – Huizerstraatweg 37, 1411 GL Naarden – 035-6944091

mr. H. Lustig (secretaris) – Karel Doormanlaan 65, 1271 CB Huizen – 035-5267945

dhr. P. van Oven (penningmeester) – Plantsoen 14, 3755 HJ Eemnes – 035-5310115

ing. J.J. Groeneveld – Zilver schoon 37, 3755 TH Eemnes – 035-5381609

drs. J.E. Lamme – Sterrelaan 31, 1217 EW Hilversum – 035-6244974

Algemeen bestuur

Vertegenwoordigers van: Historische kring *Baerne* | Historische kring Bussum | Historische kring Blaricum | Historische kring Eemnes | Historische kring *In de Gloriosa* Ankeveen, 's-Graveland, Kortenhoef | Hilversumse historische kring *Albertus Perk* | Historische kring Huizen | Historische kring Laren | Historische kring Gemeente Loenen | Historische kring Loosdrecht | Historische kring Stad Muiden | Stichting *Comité Oud Muiderberg* | Vereniging *Werkgroep Vestingstad Naarden* | Historische kring Nederhorst den Berg | Historische kring Weesp | Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, afdeling *Naerdincklant* | Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek, Hilversum | Stads- en Streekarchief Naarden, Muiden, Bussum en Huizen te Naarden | Stadsarchief Weesp | Vereniging *Curtevenne*, 's-Graveland | Vereniging van Vrienden van het Gooi | Nederlandse Genealogische vereniging, afdeling Gooi en Eemland | Geologisch Museum Hofland, Laren | Stichting *Couleur Locale*, Blaricum | Museum Hilversum | Stichting *Hilversum, Pas Op!* | Stichting Huizer Museum | Stichting Omgevingseducatie Gooi, Vecht- en Eemstreek | Werkgroep klederdrachten Eem- en Gooiland | Singer Museum, Laren | Stichting Vrienden van het Nederlands Vestingmuseum, Naarden | Stichting *De Hof*, Hilversum | Stichting *Weesp Kijk Uit!*, Weesp | Stichting *Behoud het Oude Dorp*, Huizen | Stichting *Karakteristiek Blaricum*

Redactie

e-mail: redactie@tussenvechteneem.nl

dr. H.C.M. Michielse (hoofdredacteur a.i.) – Huizerstraatweg 37 – 1411 GL Naarden – 035-6944091

drs. E.C. Schild-Schofaerts (secretaris) – Huizerweg 9, 1401 GD Bussum – 035-6918978

dhr. R. Gortzak – Ruthardlaan 31, 1406 RR Bussum – 035-6912071

dhr. A. Medema – Gele Plomp 54 – 3824 WK Amersfoort – 035-6957815 (kantoor)

drs. D.C. Veltman-Lubbers – Abel Tasmanstraat 21 – 1212 BC Hilversum – 035-6857005

ing. J.J. Groeneveld – Zilver schoon 37, 3755 TH Eemnes – 035-5381609

Uitgeverij Verloren

Beelden van de buitenplaats. Elitevorming en notabelencultuur in Nederland in de negentiende eeuw. Onder redactie van Rob van der Laarse & Yme Kuiper (Adelsgeschiedenis 3), 256 blz., gebonden, geïllustreerd, ISBN 90-6550-856-2, €23,-

De buitenplaats speelde een belangrijke rol in het familieleven van de elite en bij de constructie van een familie-identiteit. Deze bundel, waarin karakter, vorm en betekenis van het negentiende-eeuwse buitenleven centraal staan, biedt een nieuwe kijk op de verhouding tussen aristocratische levensstijl en burgerlijke cultuur.

Elco Beukers en Thimo de Nijs, Het bijzondere van Holland. Een geschiedenis van Holland in 25 verhalen. Met een essay van Jan Blokker en met medewerking van Eric Strijbos en Yvonne Wassink, 156 blz., gebonden, ISBN 90-6550-880-5, €14,-

In dit boek worden 25 gebeurtenissen uit de geschiedenis van Holland weergegeven: van het openleggen van de Hollandse moerassen in de Middeleeuwen tot de Amsterdamse ongeregelde heden op 30 april 1980. Ze laten het 'bijzondere' van Holland zien en maken duidelijk dat Hollandse geschiedenis niet alleen uit calvinisme en goed overleg bestaat.

De 's-Gravelandseweg en zijn bewoners. Redactie Bram van der Schuyt en Ineke de Ronde, 420 blz., gebonden, geïllustreerd (deels in kleur), ISBN 90-6550-832-5, €35,-

De 's-Gravelandseweg is van oudsher een belangrijke doorgaande route en de oudste 'straatweg' in Hilversum, maar ook al twee eeuwen lang een 'allee' waar het goed wonen is. Dit boek vertelt over de achtergronden en bezigheden van de (vaak bekende) bewoners, de beroemde winkels en hotels en natuurlijk de omroepstudio's.

Onderwijs in Hilversum. Van Dorpsschool tot Media Academie. Samengesteld door Kees van Aggelen e.a., onder redactie van Treesje Ruhe, Joop Branger en Ed van Mensch, 156 blz., gebonden, geïllustreerd, ISBN 90-6550-874-0, €16,-

De Hilversumse schoolgeschiedenis begint in de achttiende eeuw met de oude dorpschool van meester Gijsbert Haan: één klas met wel 300 leerlingen. Hoe het Hilversumse onderwijs zich vervolgens ontwikkelde, welke scholen er kwamen en wie er les gaven en kregen, wordt in dit fraai geïllustreerde boek beschreven.

**Meer informatie over deze en onze ruim 900 andere boeken
en tijdschriften over geschiedenis op www.verloren.nl**

Postbus 1741, 1200 BS Hilversum | Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum | T 035-6859856 | F 035-6836557 |
bestel@verloren.nl | www.verloren.nl | Onze boeken zijn verkrijgbaar bij ons en in de boekhandel.

Bij directe bestellingen worden verzendkosten in rekening gebracht.

